

The Jewish Commandment to Rise in front of the Aged

Presented by Drew Kaplan

14 March 2008

ז' אדר ב' תשס"ח

For the בין אדם לחבירו Class

Biblical Texts

Text Section #1 – The Locus Classicus in the Bible
ויקרא פרק יט
(א) וידבר יקוק אל משה לאמר: (ב) דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדשים תהיו כי קדוש אני יקוק אלהיכם: ...
... (לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יקוק:
...אני יקוק אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (לז) ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני יקוק:

Texts Section #2 – Other Selected Texts in the Bible
דברים פרק כח פסוק נ
גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן
משלי פרק כ פסוק כט
תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה
איכה פרק ה פסוק יב
שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו
ישעיהו פרק מז פסוק ו
קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד
שמואל ב פרק יט פסוק לג
וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד

Post-Biblical Texts

Text #3
Ben Sira 8.6
Insult no one when he is old; Some of us, too, will grow old.
Patrick W. Skehan, trans., <i>The Wisdom of Ben Sira: A New Translation with Notes</i> (AB39; New York: Doubleday, 1987), 209.

Text #4
Ben Sira 25.1-6
With three things I am delighted, for they are pleasing to the Lord and to humans: Harmony among kindred, friendship among neighbors, and the mutual love of husband and wife. Three kinds of people I hate; their manner of life I loathe indeed: A proud pauper, a rich dissembler, and an old person lecherous in his dotage. What have you not hathered in your youth, how will you acquire in your old age? How becoming to the gray-haired is judgment, and a knowledge of counsel to those on in years! How becoming to the aged is wsdom, understanding and prudence to the venerable! The crown of the elderly is wide experience; their glory, the fear of the Lord.
Patrick W. Skehan, trans., <i>The Wisdom of Ben Sira: A New Translation with Notes</i> (AB39; New York: Doubleday, 1987), 339.

Text #5
Wisdom of Solomon 4.8-9
For it is not length of life that makes for an honorable old age, nor is it measured by numbers of years; but rather it is wisdom which constitutes a man's silvery brow, and a spotless life the true ripeness of age.
David Winston, trans., <i>The Wisdom of Solomon: A New Translation with Introduction and Commentary</i> (AB43; Garden City, NY: Doubleday & Company, 1979), 136.

Text #6
Philo, "On the Birth of Abel and the Sacrifices Offered by Him and by His Brother Cain," 22.
On which account he says in another place, "Thou shalt rise up from before a hoary head, and thou shalt honour the face of an elder." As if the difference were very great. For what is hoary is that time which energizes not at all, from which one ought to rise up, and depart, and flee, avoiding that idea which deceives tens of thousands, that time has a natural capacity of doing something. But by an elder is meant one who is worthy of honour, and respect, and of preeminence, and examination of whom is committed to Moses, the friend of God. "For those whom thou knowest," says God to Moses, "they are the elders." As he was a man who admitted no innovations of any kind, but was by custom attached to his elders, and to those who were worthy of the highest honours.
Philo, <i>The Works of Philo: Complete and Unabridged</i> , trans. C.D. Yonge (Hendrickson, 1993 (6 th

printing 2002)), 104.

Text #7

Philo, "The Special Laws, II," 43

And any one may conjecture that pious respect is due to parents, not only from what has been said above, but also from the manner in which persons behave to those who are of the same age with their parents; for the man who shows respect to an old man, or to an old woman, who is no relation to him, must appear in some degree to be remembering his own father and mother, and out of this consideration, to be looking upon them as the images of his parents, who are the real models. On which account, in the sacred scriptures, it is not only commanded that young men should rise up and give the best seats to their elders, but also that they should rise up before them when they pass by; showing honour to the grey hairs of old age, to which there is a hope that they may come themselves if they now yield precedence to them.

Philo, *The Works of Philo: Complete and Unabridged*, trans. C.D. Yonge (Hendrickson, 1993 (6th printing 2002)), 591.

Early Rabbinic (Tannaitic) Exegesis

Text #8

ספרא קדושים פרשה ג ד"ה פרק ז

(יב) מפני שיבה תקום - יכול מפני אשמי / אשמאי? תלמוד לומר זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל.
רבי יוסי הגלילי אומר: "אין זקן אלא זה שקנה חכמה, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו."
(יג) יכול יעמוד לפניו מרחוק? תלמוד לומר והדרת פני זקן.
אי והדרת יכול יהדרנו בממון? תלמוד לומר תקום והדרת - מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בה חסרון כיס.
(יד) איזהו הידור? לא ישב במקומו, ולא מדבר במקומו, ולא סותר את דבריו.
יכול אם ראהו יעצום עיניו כאלו לא ראהו? הרי הדבר מסור ללב, שנאמר ויראת מאלהיך אני ה'. הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר ויראת מאלהיך.
(טו) רבי שמעון בן אלעזר אומר: "מנין לזקן שלא יטריח? תלמוד לומר זקן ויראת מאלהיך."

Text #9

תוספתא מסכת מגילה (ליברמן) פרק ג הלכה כד

אי זו היא קימה שאמרה תורה מפני שיבה תקום?
עומד מפניו, שואל ומשיב בתוך ארבע אמות.
אי זהו הדרון שאמרה תורה והדרת פני זקן?
לא עומד במקומו, ולא מדבר במקומו, ולא סותר את דברו, נוהג בו מורא ויראה משא ומתן בכניסה וביציאה, והן קודמין לכל אדם, שנ' ואתן אתם ראשים על העם.

Text #10

תלמוד ירושלמי מסכת ביכורים פרק ג הלכה ג

תני תקום והדרת - מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בה חסרון כיס.

Text #11
תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב עמוד ב
<p>ת"ר: +ויקרא יט+ מפני שיבה תקום - יכול אפילו מפני זקן אשמאי? ת"ל: זקן, ואין זקן אלא חכם, שנאמר: +במדבר יא+ אספה לי שבעים איש מזקני ישראל רבי יוסי הגלילי אומר: "אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר: +משלי ח+ ה' קנני ראשית דרכו." יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק? ת"ל: תקום והדרת, לא אמרתי קימה, אלא במקום שיש הידור. יכול יהדרנו בממוץ? ת"ל: תקום והדרת, מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בו חסרון כיס. יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ? ת"ל: תקום והדרת, לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו? ת"ל: תקום ויראת, דבר המסור ללב נאמר בו +ויקרא יט+ ויראת מאלהיך. רבי שמעון בן אלעזר אומר: "מנין לזקן שלא יטריח? ת"ל: זקן ויראת." איסי בן יהודה אומר: "מפני שיבה תקום - אפילו כל שיבה במשמע."</p>

Text #12
תלמוד בבלי מסכת קידושין לג:א
תנא: איזוהי קימה שיש בה הידור? הוי אומר: זה ד' אמות.

Other Related Early Rabbinic (Tannaitic) Texts

Text #13
אבות ד:ג
הוא (בן עזאי) היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום

Text #14 – A Listing of Ages
אבות ה:כא
הוא (יהודה בן תימא) היה אומר: בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם

Later Rabbinic (Amoraic) Texts

Text #15
תלמוד בבלי קידושין לג:א
אמר ר' יוחנן: "הלכה כאיסי בן יהודה." ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי דארמאי, אמר: כמה הרפתקי עדו עליהו דהני. רבא מיקס לא קאי, הידור עבד להו. אביי יהיב ידא לסבי. רבא משדר שלוחיה. רב נחמן משדר גוזאי, אמר: אי לאו תורה, כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא!

Text #16
תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קכ עמוד א
א"ר אמי: בישיבה הלך אחר חכמה, במסיבה הלך אחר זקנה. א"ר אשי: והוא דמפליג בחכמה, והוא דמפליג בזקנה.

Text #17
תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף עה עמוד א
אמר רב אחא בר יעקב: אין תהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה, שנאמר: +. איוב מ"א + יחשוב תהום לשיבה, ואין שיבה פחותה משבעים

Early Commentaries on the Talmud (הראשונים)

Text #18
רי"ף על קידושין (בדפי רי"ף, יד.)
אמר אביי: "הלכה כאיסי בן יהודה." רבי יוחנן הוה קאים מקמי סבי דארמאי, אמר 'כמה הרפתקי עדו עליהו דהני.' רבא מיקס לא קאים הידור עביד להו. אביי יהיב להו ידא לסבי. גרסינו ביש נוחלין – אמר רבי אמי: בישיבה הלך אחר חכמה, במסיבה הלך אחר זקנה. א"ר אשי: והוא דמופלג בחכמה, והוא דמופלג בזקנה.

Text #19 – על ברייתא של מדרש הלכה
רש"י על קידושין לב:
זקן אשמאי - אשם רשע ועם הארץ. מזקני ישראל - גמר זקן מזקני מה להלן גדולים וחכמים דכתיב (במדבר יא) אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטרו. אין זקן אלא זה שקנה חכמה - ולשון נוטריקון דבר הכתוב ולקמיה פריך היינו ת"ק. אלא במקום שיש לו הידור - בעמידתו דהיינו תוך ד' אמות דמוכחא מילתא שמפניו הוא עומד. יכול יהדרנו בממון - יכול יהא הידור זה הידור ממון לכבדו בממון. יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו - לקמן/קידושין/ (דף לג) פריך אטו ברשיעי עסקינן. דבר המסור ללב - ללבו של עושה הדבר הוא יודע אם ראהו או לאו לפי שיכול להשמט מעיני הבריות שלא

<p>יחזיקוהו כרשע ושידינוהו לכף זכות ויאמרו לא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שכל המחשבות גלויות לו ויודע בך שלסתור ולבטל מצותו נתכוונת.</p> <p>שלא יטריח - אם יכול לילך דרך אחרת שלא יעמיד את הציבור.</p> <p>זקן ויראת - להכי סמך ויראת לזקן לומר שאף הזקן יירא.</p> <p>כל שיבה במשמע - ואפי' זקן אשמאי.</p>
--

<p>על ברייתא אחר - Text #20</p> <p>רש"י על קידושין לג.</p> <p>ת"ל ויראת - יש לך לירא מן היוצר היודע מחשבותיך שאתה מבקש תחבולות להפטר ממצותו.</p> <p>שיש בה הידור - כבוד ונשיאות פנים שדבר הניכר הוא שבשילו עמד.</p>
--

<p>Text #21 - on the amoraic stories</p> <p>רש"י על קידושין לג.</p> <p>הרפתקי - מאורעות וצרות וראו נסים הרבה ומופתים.</p> <p>עדו עליהן - עברו עליהם.</p> <p>אביי יהיב ידא לסבי - פושט ידו לזקנים כל כמה שעוברים אצלו ונשענין עליו.</p> <p>רבא - היה שולח שלוחיו לפשוט להן יד אבל הוא עצמו לא.</p> <p>רב נחמן משדר גוזאי - סריסים שהיו תמיד לפניו לפי שהיה שר חתן הנשיא ואב"ד היו רגילין לעמוד לפניו משרתים להכות ולכוף מאן דלא ציית דינא וכשהיו זקנים עוברים לפניו היה שולח הנך סריסים להחזיק בידם אבל הוא עצמו לא שלא לזלזל בתורתו דאמר אי לאו תורה כמה נחמן איכא בשוקא הלכך אין חשיבותי בשביל עצמי אלא בשביל תורה ואית דמפרשי אביי יהיב ידא לסבי מכבד עצמו בזקנים ופושט להם ידו שישען הוא עליהם רבא משדר שלוחיה שיצאו לקראתו לכבודו וכן רב נחמן וליתא דכל היכא דגרסי' יהיב ידא להשען אחרים עליו קאמר ולא להשען הוא על אחרים כדאמר בפרק קמא דיומא (דף ט:): ריש לקיש הוה סחי בירדנא אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא שישען ר' שמעון בן לקיש עליו ויצא לשפת הנהר.</p>

<p>Text #22</p> <p>תוספות על קידושין לב.</p> <p>זקן אשמאי - פי' בקונטרס "אשמאי רשע ועם הארץ". וקשה דהיכי קאמר איסי בן יהודה דשיבה משמע אפילו זקן אשמאי? והלא מצוה אפילו להכותו לבזותו לזלזלו.</p> <p>לכך, פר"ת אשמאי לשון שוממין, כמו פתחי שמאי דמנחות (דף לג:). כלומר בור ועם הארץ, כדמתרגמינן והאדמה לא תשם וארעא לא תבור (בראשית מז).</p> <p>ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש כו' - לאו גזירה שוה גמורה היא. דאם כן, ליבעו מומחין כי התם, אלא לא הוי אלא הוכחה בעלמא דזקן אשמאי אינו.</p>

<p>Text #23</p> <p>חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף לב עמוד ב</p> <p>זקן אשמאי, הוא בור דכתיב והאדמה לא תשם ומתרגמינן וארעא לא תבור, וכן מפורש בערוך, וכן נמי אמרינן (מנחות ל"ג ב') לענין מזוזה פתחי שימאי כלומר רקים שאין שם משקוף, והיינו דממעט אין זקן אלא חכם, ומשום הכי פליג איסי ואמר כל שיבה במשמע, ואלו רשע ודאי לא דגרע אפי' מגוי כדאמרינן התם (גיטין ל"א ב') מקמי פלגאה ניקום, ואפי' לענין כבוד אביו אמרינן בעלמא (ב"מ ס"ב א') קרי כאן ונשיא בעמך לא תאר בעושה מעשה עמך וכו', אבל רש"י ז"ל פי' רשע מלשון אשם.</p> <p>מדקיימא לן כאיסי, תימא הוא היכי מתרגמינן מקדם דסבר באוריתא תיקום, ואפשר דסבירא ליה כמאן דאמר אפי' יניק וחכים, ואע"ג דמזקן מרבינן ליה, מתרגמינן הכי למימר קימה אף ליניק וחכים, דאתא זקן וגלי אשיבה דבין יניק וחכים בין סב ובור במשמע, ומיהו הרי"ף ז"ל פסק יניק וחכים לא, כת"ק, ובודאי לפי פשטה דמילתא דאיסי לא פליג אלא בשיבה אבל בזקן כדידהו סבירא לי' דאמרינן חכם משמע, וקראי מידרשי שפיר שיבה אפילו דאשמאי וזקנה היינו חכמה דיניק וחכים נמי, אלא יש לומר כדברי רבינו ז"ל דאיסי בשיבה פליג עליהו, בזקן אי כמר דאפילו יניק וחכים, אי כמר דקשיש וחכים, ומשום דבעי למסמך זקן לויראת מהדר ליה, כת"ק, ומינה דיניק וחכים לא, וקשה לי דסוגיין בכולי תלמודא דעומדין מפני חכמה, ניקום מקמיה דבר אוריין הוא (גיטין ל"א ב'), מפני לומדיה עומדין (לק' ל"ג ב'), תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה (ב"מ ל"ג א'), ויש לומר לפי שאין מצות קימה שיעמוד חכם אלא לפני מי שגדול ממנו בחכמה כדאמרינן (לק' ל"ג ב')</p>

דאתון חכימין ואנא חבר, וכדבעינן בבנו והוא רבו, הלכך בזקן ואינה לפי כבודו שיעמוד מפני עם הארץ פטור, משום הכי נקיט תלמודא קימה בתלמידי חכמים ונקיט נמי קימה מפני רבו, והיינו נמי דאמרין בדרב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל קאים מקמיה, לומר שאין בו משום זקן ואינה לפי כבודו, ואפילו לשמואל, הילכך חייב לעמוד מפני שיבה שלו, דאלו משום מעשים אין עומדין.

Early Commentaries on the Torah (הראשונים)

Text #24
אבן עזרא ויקרא יט:לב
וטעם להזכיר מפני שיבה תקום - בעבור המת, כי הזקן קרוב למיתה, כי גופו כמת נחשב. והנה טעמו: כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך שיענישך בימי הזקנה

Text #25
רמב"ן ויקרא יט:לב
מפני שיבה תקום - יכול מפני זקן אשמאי, תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא שקנה חכמה, לשון רש"י, ולשון תורת כהנים (פרק ז יא). והוא השנוי בגמרא במסכת קדושין (לב ב), תלמוד לומר זקן, אין זקן אלא חכם, שנאמר (במדבר יא טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ורבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה, שנאמר (משלי ח כב) ה' קנני ראשית דרכו. והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם: ואונקלוס אמר, מן קדם דסבר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא, ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן. ועם כל זה, העולה מן הגמרא לפי פסק ההלכה אינו כן, שהרי אמרו (קידושין לב ב) איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע, ואמר רבי יוחנן (שם לג א) הלכה כאיסי בן יהודה. והנה יצוה בכל שיבה אפילו על אשמאי שהוא הבור, ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים. ויתכן שיהיה גם כן דעת אונקלוס, אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה, דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללה כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים:

Maimonides (רמב"ם)

Text #26
רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ו
א - כל תלמיד חכם מצוה להדרו ואע"פ שאינו רבו שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן זקן זה שקנה חכמה, ומאימתי חייבין לעמוד מפניו משיקרב ממנו בארבע אמות עד שיעבור מכנגד פניו.
ב - אין עומדין מפניו לא בבית המרחץ ולא בבית הכסא שנאמר תקום והדרת קימה שיש בה הידור, ואין בעלי אומניות חייבין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתן שנאמר תקום והדרת מה הידור שאין בה חסרון כיס אף קימה שאין בה חסרון כיס, ומנין שלא יעצים עיניו מן החכם כדי שלא יראהו עד שלא יעמוד מפניו, שנאמר ויראת מאלהיך הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך.
ו - הרואה חכם אינו עומד מפניו עד שיגיע לו לארבע אמות וכיון שעבר יושב, ראה אב בית דין עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו ואינו יושב עד שיעבור מאחרי ארבע אמות, ראה את הנשיא עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו, והנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואינן יושבין עד שיאמר להם שבו, כשאב בית דין נכנס עושין לו שתי שורות ועומדין מכאן ומכאן עד שנכנס ויושב במקומו ושאר העם יושבין במקומו.
ט - מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומדין לפניו, ואפילו החכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה, ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו, ואפילו זקן כותי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסומכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה ה במשמע.

Text #27
ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רט
<p>והמצוה הר"ט היא שצונו לכבד החכמים ולקום מפניהם ולגדל אותם והוא אמרו ית' (שם לב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ולשון ספרא תקום והדרת קימה שיש בה הידור. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בפרק ראשון מקדושין (לב ב, לג א). ודע שעם היות מצוה זו מחוייבת לאנשים כלם בכלל, כלומר לכבד החכמים, ואפילו חכם לחכם השוה לו בחכמה כמו שבארו באמרם (ב"מ לג א) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה, דע שיש בכבוד דברים מיוחדים ונוספים על התלמיד וזה כי כבוד התלמיד את רבו יש בו תוספת גדולה על הכבוד שהוא חייב לכל חכם ויתחייב לו עם הכבוד המורא. שהם כבר בארו שחוק רבו עליו יותר גדול מחוק אביו שחייבו הכתוב לכבדו ולירא ממנו [לק' רי - ריא]. ובבאור אמרו (מתני' שם, אבידה פי"ב ה"ב ות"ת רפ"ה) אביו ורבו רבו קודם. וכבר בארו (סנה' ה ב) שאינו מותר לתלמיד לחלוק על רבו, רוצה לומר בחולק לצאת מהוראתו ודינו שיסמוך בסברתו וילמד או ידון או יורה אם לא יתן לו רשות. ואין מותר לו להתקוטט עמו או להתרעם ממנו ולא לחשדו, רוצה לומר שיהרהר עליו פועל או מאמר במין ממיני ההרהור, כי איפשר שלא ירצה זה. ובפרק חלק (קי א) אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר [פנחס כו] בהצותם על י"י, כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם השכינה שנאמר [חקת כ] המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את י"י, וכל המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה שנאמר [בשלח טז] לא עלינו תלונותיכם כי על י"י, כל המהרהר אחר רבו כמהרהר אחר השכינה שנאמר [חקת כא] וידבר העם באל"ים ובמשה. וזה כלו מבואר כי מחלוקת קרח ומריבת ישראל ותלונתם והאשימם וחשדם אמנם היה עם משה ועליו שהיה רבן שלכל ישראל ושם הכתוב כל ענין מהם על י"י. ובבאור אמרו (אבות פ"ד מי"ב) מורא רבך כמורא שמים. וזה כלו לקוח בראיה מהיות הכתוב מצוה לכבד החכמים והאבות, כמו שהתבאר בלשונות רבים מן התלמוד, לא שהיא מצוה בפני עצמה (כנ"ל שרש ב עמ' נב). והבין זה:</p>

Text #28
ספר החינוך מצוה רנז ד"ה לכבד החכמים
<p>לכבד החכמים ולקום מפניהם, שנאמר [ויקרא י"ט, ל"ב] מפני שיבה תקום, ותרגם אונקלוס, מן קדם דסבר באורייתא תקום. והדרת פני זקן, פירשו זכרונם לברכה אין זקן אלא מי שקנה חכמה. וזה שהוציא הכתוב החכם בלשון זקן, הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו מה שראה הזקן ברוב שניו.</p>

Codes (טור, ב"י, שו"ע)

Text #29
טור יורה דעה סימן רמד
<p>מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שמצות עשה לקום מפני כל חכם אפ"ל אינו זקן אלא יניק וחכים אפ"ל אינו רבו וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה דהיינו בן שבעים מצוה לקום מפניו. ומאימתי חייב לקום מפניהם? משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעברו מכנגד פניו ורכוב חשוב כמהלך. ואסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ד' אמותיו, כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ד' אמותיו. אין עומדין מפניהם לא בבהכ"ס ולא בבית המרחץ דכתיב תקום והדרת קימה שיש בה הידור. ואפ"ל זקני נכרים מצוה להדרם לקום קצת מפניהם ולסומכן בידו.</p> <p>ל' הרמב"ם: "מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומד לפניו ואפ"ל חכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה ואינו חייב לעמוד כדי קומתו אלא כדי להדרו ואפ"ל זקן נכרי מהדרין אותו בדברים ונותנין לו יד לסומכו."</p> <p>ואינו יודע למה כתב שאינו חייב לקום מפני הזקן כדי קומתו - דהא מהך קרא ילפינן זקן וחכם וכמו שצריך לקום מפני חכם מלא קומתו כך צריך מפני הזקן. ואפשר שלא אמר שא"צ לעמוד לפני הזקן מלא קומתו, אלא ילד חכם שכיון שצריכין לנהוג בו ג"כ כבוד, אין לו להתבזות לקום מפני הזקן, אלא שיעשה לו הידור. אבל כל אדם צריך לקום מפני הזקן מלא קומתו.</p>

Text #30
בית יוסף יורה דעה סימן רמד, ד"ה "ואפילו זקני גוים מצוה להדרם לקום קצת מפניהם ולסמכן בידו"
שם ר' יוחנן הוה קאי מקמי סבי ארמאי רבא מיקס לא קאים הידור עביד להו אביי יהיב ידא לסבי. וסובר רבינו דרבי יוחנן לא היה קם מפניהם אלא קצת ופסק כמותו.
וכן, נראה שהיה מפרש הרמב"ם שכתב בפרק ו' מהלכות ת"ת (ה"ט) אפילו זקן גוי מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסמכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע.
נראה שהוא ז"ל סובר דרבי יוחנן לא היה קם מפניהם אלא קצת. וא"כ, רבא דלא הוה קאים מקמייהו היינו לומר דלא הוה קאים כלל והידור דקאמר דהוה עביד להו היינו בדברים ופסק כאביי ורבא.
ואע"ג דמפני שיבה תקום הוה משמע להו כל שיבה ואפילו דגוי וכדמשמע מדברי הרמב"ם. מכל מקום, משמע להו דלא באה התורה להשוות כבוד זקן גוי לכבוד זקן ישראל.
והתוספות (לב: ד"ה מאי) כתבו דכל שיבה במשמע לא הוה סבי ארמאי בכלל דהא לא אשכחן בשום דוכתא דזקן גוי צריך לכבדו, ועוד דרבי יוחנן הוה קאים מקמי סבי ארמאי תלי טעמא בכמה הרפתקי עדו עלייהו ולא קאמר משום דאיסי. וכן כתבו הגהות מיימון (ד"ק ה"ט) בשם ספר המצות גדול (עשין יג צח:):

Text #31
שולחן ערוך יורה דעה סימן רמד
א - מצות עשה לקום מפני כל חכם, אפילו אינו זקן אלא יניק וחכים, ואפי' אינו רבו, רק שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו). (טור בשם הרמב"ם ור"ן פ"ק דקדושין). וכן מצוה לקום מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנה, אפילו הוא עם הארץ, ובלבד שלא יהיה רשע). (ב"י בשם התוספות ובהגהות מיי' פ"ו ומרדכי פ"ק דקדושין ור' ירוחם ור"ן ור"ת).
ב - מאימתי חייב לקום מפניהם? משיגיע לתוך ארבע אמותיו עד שיעבור מכנגד פניו. ורוכב כמהלך דמי.
ג - אסור להעצים עיניו ממנו קודם שיגיע לתוך ארבע אמותיו, כדי שלא יצטרך לקום מפניו כשיגיע לתוך ארבע אמותיו.
ד - אין עומדים מפניהם - לא בבית הכסא, ולא בבית המרחץ, דכתיב: תקום והדרת (ויקרא יט, לב). קימה שיש בה הידור. ודוקא בבית הפנימי של מרחץ, אבל בבית החיצון, עומדים). (ב"י בשם הגמרא ורי"ף ורא"ש ור' ירוחם ואגודה וסמ"ג סכ"ב).
ז - אפילו חכם שהוא ילד, עומד בפני הזקן המופלג בזקנה. ואינו חייב לעמוד מלא קומתו, אלא כדי להדרו. ואפילו זקן גוי, מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו.
ח - שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אלא יעשה לו הידור. ואפילו הרב לתלמידו יעשה לו הידור קצת). (מהגהות מיימוני פ"ה דת"ת בשם רמ"ד).
יח - היו ביחד, חכם שמופלג בחכמה והוא בחור וזקן שמופלג בזקנה והוא חכם קצת; בישיבה של דין או של תורה, הולכים אחר החכמה להושיב החכם בחור בראש ולדבר תחילה. ובמסיבה של משתה או של נישואים, הולכים אחר הזקנה להושיבו בראש. ואם החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה, בכל מקום הולכים אחר החכמה. ואם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה, בכל מקום הולכים אחר הזקנה, הואיל והוא חכם קצת. ואם אין שום אחד מהם מופלג, לא זה בחכמה ולא זה בזקנה, הזקן קודם בכל מקום.

Commentaries on Codes

Text #32
ברכי יוסף, יו"ד רמד (על אתר בדפי שו"ע) (חיים יוסף דוד אזולאי (1724-1806))
"מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה וכו'" - ורבינו האר"י זצ"ל כתב "דכל שהוא

Text #33

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמד

<p>א - כתיב [ויקרא יט, לב] מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וזהו מצות עשה וחילקה הכתוב לשנים דשיבה הוא כפשטיה דקרא שהגיע לשבעים שנה אפילו אינו ת"ח ובלבד שלא יהיה רשע וכך דרשו חז"ל בקדושין [ל"ב ב] מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי רשע ועם הארץ [רש"י] ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ואין זה גז"ש גמורה אלא כלומר להורות דעכ"פ אשמאי [תוס'] דבע"כ אינה גז"ש גמורה דכיון דפלגינהו בתרתי ש"מ שאינו דבר אחד דשיבה הוא כפשטיה וזקן הוא שקנה חכמה כלומר ת"ח ובע"כ שאין זה בכלל שיבה אלא דוגמא בעלמא הוא שלפחות לא יהיה זקן אשמאי יעו"ש בסעי' י"א:</p>
<p>ב - וזקן אשמאי פירש"י [ד"ה זקן] רשע ועם הארץ והקשו התוס' [ד"ה זקן] דא"כ מותר אפילו לבזותו וכו' אלא כלומר בור ועם הארץ וכו' עכ"ל ולענ"ד גם כוונת רש"י כן הוא דאי ס"ד רשע ממש הא אפילו ת"ח רשע אסור לכבדו כמ"ש בס' הקודם אך כוונת רש"י ז"ל כן הוא דהנה יש עם הארץ בתורה אבל מקיים המצות ומניח תפילין בכל יום ומתפלל ושומע לדברי חכמים ובוה נאמר מפני שיבה תקום ויש עם הארץ שמפני פשיטותו אינו מניח תפילין בכל יום ומזלזל במצוות והגם שאינו עושה זה מפני רשעתו אלא מפני פשיטותו וזהו כוונת רש"י רשע ועם הארץ כלומר שמפני שהוא עם הארץ הוא עושה מעשה רשע ולא לשם רשעותו וזהו ממש בור שכתבו התוס' כלומר אדם ריק ובוה מיעטה התורה שלא לכבדו אבל גם אין לבזותו כיון שאינו עושה זה מפני רשעתו ולפ"ז במדינתנו כמעט לא נמצא כזה [כנלע"ד]:</p>
<p>ד - ולכן מצות עשה לקום מפני כל חכם אפילו אינו זקן בשנים ואפילו אינו רבו רק שהוא גדול ממנו בתורה וראוי ללמוד ממנו ואפילו אינו מופלג בחכמה יותר משאר חכמי דורו דזה מקרי גדול הדור ודינו כרבו מובהק כמו שאבאר אבל בקימה מחוייב אם הוא אפילו רק מופלג בחכמה בעירו וגדול ממנו והוא ראוי ללמוד ממנו [ש"ך סק"ב] וכן מצוה לקום מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה אפילו הוא ע"ה ובלבד שיהא שומר מצות ומאימתי חייב לקום מפני אלו לא כרבו מובהק שנתבאר בס' רמ"ב דהוא משיראנו מרחוק עד שיתכסה ממנו אלא משהגיע לד' אמותיו צריך לקום מפניו וזהו קימה שיש בה הידור שניכר שמפניו הוא עומד [רש"י ל"ג א ד"ה שיש בה] כדכתיב תקום והדרת קימה שיש בה הידור וצריך לעמוד מלא קומתו עד שיעבור מכנגד פניו ואז יוכל לישב מיד ואם בא לביתו עומד מפניו ומכבדו לישב ואולי אין לו לישב עד שישב החכם או בעל השיבה או אפשר דבביתו שהוא הבעה"ב יוכל לישב מקודם אבל בבית אחר וודאי דאין לו לישב עד שישב הוא:</p>
<p>ו - וכיון דהקימה אינו אלא במקום שיש הידור לפיכך אין עומדין מפניהם לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ ודווקא בבית הפנימי של מרחץ שכולם עומדים ערומים אבל בבית החיצון שכולם עומדים לבושים צריך לעמוד מפניהם וי"א דגם בבית האמצעי שמקצתן עומדין לבושים ומקצתן ערומים חייב לעמוד מפניהם מפני שיש שם שאלת שלום כמ"ש בא"ח סי' פ"ח [ש"ך סק"ג] אבל א"כ למה לא הוזכר זה בגמ' [ל"ג א] וכן רבינו הרמ"א בסעי' ד' למה לא הזכיר רק בית החיצון אבל גם להיפך קשה למה הזכירו רק בית הפנימי במקומות שא"צ לעמוד ולא הזכירו בית האמצעי ויראה לי ברור דבכוונה לא הזכירו זה דכיון דהטעם שאין בו הידור הוא מפני שהולכים ערומים ולכן בבית האמצעי שלובשים שם שיש מקצתם לבושים ומקצתן ערומים ולכן תלוי אם הוא עומד אז ערום אין לו לקום מפניהם ואם עומד לבוש יקום מפניהם ולכן לא הזכירו זה מפני שאין דין קבוע בזה ודינים אלו גם ברבו מובהק [לח"מ]:</p>
<p>ז - דבר פשוט שמפני סומא ת"ח או סומא בעל שיבה חייבים לעמוד וי"א דאפילו הסומא חייב לעמוד אם יודע שבא נגדו ת"ח או בעל שיבה [בה"י] ובפני אשת ת"ח ג"כ צריכים לעמוד בחיי החכם ולאחר מותו יש לעשות לה הידור קצת ואמרו חז"ל בקדושין שם [ל"ג א] אין בעלי אומניות חייבין לעמוד מפני ת"ח בשעה שעוסקין במלאכתן והטעם דהתורה לא חייבה אלא בהידור בעלמא שאין בו חסרון כיס ולכן אם יתבטלו ממלאכתן לעמוד מפניהם יגיע להם הפסד לא חייבתם תורה בזה ודי בהידור בעלמא מיהו אם רוצים לעמוד יעמדו כשעוסקים במלאכת עצמם אבל כשעוסקין במלאכת אחרים אסור להם לעמוד כשיש בזה ביטול מלאכה וכשעוסקין בתורה וודאי דצריך לעמוד אע"פ שמפסיק קצת מלימודו כמו כל המצות שמפסיקים מת"ת לעשות מצוות [גמ' שם]:</p>
<p>י - והנה לפי מה שנתבאר צריכים לקום מפני זקן בן ע' קימה גמורה והכי משמע פשטא דקרא מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ואע"ג דבגמ' דרשינן תקום והדרת אתרווייהו ע"ש מ"מ עכ"פ הסמיך הכתוב קימה לשיבה וכמדומני שאין המנהג כן דלפני ת"ח קמים מלא קומתו ולפני זקן מופלג בזקנה אין קמים רק נותנים לו הידור שקמים מעט ולא קימה גמורה ואולי יפרשו ברמב"ם דזה שכתב שאינו חייב לעמוד מלא קומתו אבל אדם קאי ולא אילד חכם בלבד ושלא כדברי הטור או אפשר שסמכו על דברי תרגום אונקלוס שתרגם על מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא וכו' ועל זקן פירש סבא ע"ש ולפ"ז א"ש מנהג העולם מפני שקימה הסמיך הכתוב לת"ח והידור לזקן בשנים אך דברי אונקלוס הם נגד סוגית הש"ס בקדושין שם [ע"י ר"ן] שעמד</p>

<p>בזה] והרי אונקלס קיבל מפי רבותיו ר"א ור"י: יא - ונלע"ד לפרש בגמ' פי' אחר לפי התרגום ועפ"ז יוצא מנהגינו לאור לפי עיקרא דדינא והכי איתא שם [ל"ב ב] ת"ר מפני שיבה תקום יכול אפילו מפני זקן אשמאי ת"ל זקן ואין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ריה"ג אומר אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכו' ריה"ג היינו ת"ק איכא בינייהו יניק וחכים ת"ק סבר יניק וחכים לא וריה"ג סברו אפילו יניק וחכים ע"ש. ויש לדקדק דנהי דיש זקן שפירושו חכם או מי שקנה חכמה מ"מ הרבה יותר יש דזקן הוא זקן ממש וכל התנ"ך מלא מזה ועוד מאי מייתי ראייה מזקנה אשיבה אמנם נראה דה"פ דהתנא מכריח שאין המקרא כפשטיה שהרי זקנה הוא בששים שנה ושיבה הוא לשבעים כדתנן שלהי אבות ואיך אומר שיבה זקנה בחדא עניינא אלא וודאי דבא לגלות דלא מיירי בעניין שנים כלל אלא בחכמה וה"ק קרא מפני שיבה תקום באיזה שיבה לא בשנים אלא והדרת פני זקן מי שקנה חכמה וסיפא פירושא דרישא הוא ורק הת"ק סבר דעכ"פ כיון שהכתוב הוציא בלשון זקנה ושיבה בעינן תרווייהו זקן וחכם וריה"ג סבר דלא מיירי בזקנה כלל רק בתורה ולדברי אלו התנאים אין כאן שום מצוה לכבד זקן בשנים אם אינו ת"ח:</p>
<p>יב - אך אח"כ איתא שם איסי בן יהודה אומר מפני שיבה תקום אפילו כל שיבה במשמע ופירש"י אפילו זקן אשמאי ואח"כ איתא שם [ל"ג א] א"ר יוחנן הלכה כאיסי ר"י הוה קאי מקמי סבא דארמאי אמר כמה הרפתקאי עדו עלייהו דהני רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו אבבי יהיב ידיה לסבא וכו' ע"ש ולדברי התרגום נפרש הא דאמר איסי אפילו כל שיבה במשמע לאו אזקן אשמאי קאי דרחוק הוא שתצוה התורה להדר פני אשמאי אלא דה"פ דלפי מה שבארנו לת"ק וריה"ג אין שום מצוה בזקן שאינו ת"ח ואיסי אומר דאפילו כל שיבה במשמע כלומר ואפילו אינו ת"ח ור' יוחנן פסק כן להלכה ואומר הש"ס דר"י היה כל כך מחמיר בזה דאפילו מפני סבי דארמאי הוה קם ולא מפני הדין אלא מטעם דכמה הרפתקאי וכו' ואח"כ אומר רבא מיקם לא קאי הידור עביד להו אבבי יהיב ידיה לסבי וכו' ולא קאי אארמאי שהרי אומר לסבי סתם אלא כלומר דאבבי ורבא פליגי על ר' יוחנן שהיה פוסק כאיסי אלא הידור עבדי להו לבני שיבה שאינן ת"ח או שהיו מפרשים דברי איסי כן שאין כוונתו במה שאמר אפילו כל שיבה במשמע לעניין קימה ממש כת"ח אלא לעניין הידור בעלמא וה"פ דקרא מפני שיבה תקום והדרת כלומר שיש שיבה בקימה ממש ויש שיבה בהידור בעלמא והיינו ת"ח בקימה ועם הארץ בהידור וזקן מגלה על שיבה דבתורה קאי ולפ"ז לדינא הוא כמ"ש התרגום והוא פי' זקן סבא לפי פשטא דקרא ולבלי להאריך אבל לדינא א"ש עם סוגית הש"ס ואפשר גם ברמב"ם יתפרש כן ע"ש היטב:</p>

Responsa of Rav Ovadia Yosef

Text #34
שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן עב
<p>שאלה: האם יש מצוה לקום מפני אשה חכמה בחכמת התורה, או זקנה בשנים, כשם שמצוה לקום מפני איש תלמיד חכם או זקן? והאם יש מצוה על תלמידה לכבד בקימה את מורתה שלמדה תורה מפיה? והאם יש איסור לתלמידה לקרוא את מורתה בשמה?</p> <p>תשובה: לכאורה נראה להוכיח שמצוה לקום מפני אשה חכמה, ממה שאמרו בגמרא (שבועות ל"ע"ב) שרב נחמן עשה מעשה רב לקום לכבודה של אשת רב הונא, משום שאשת חבר הרי היא כחבר. ועיין בתוספות, ובחידושי הרמב"ן והר"ן שם, שמתבאר מדבריהם, שדין אשת חבר כחבר הוא מן התורה. ואם כן יש ללמוד במכל שכן לאשה חכמה בחכמת התורה, שכבודה מחמת עצמה, שמצוה לקום מפניה. אולם יש מקום לדחות, שבאשת חבר אין הקימה לכבודה, אלא לכבוד בעלה שהוא תלמיד חכם, שאשתו כגופו, אבל אשה חכמה שלמדה תורה, הואיל ואינה מצווה לעסוק בתורה, כמבואר בקידושין (כ"ט ע"א) וברמב"ם (סוף פרק א' מהלכות תלמוד תורה), ובטור ושלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ו סעיף ו'), יש לומר שאין חיוב לקום מפניה. תדע שאף באשת חבר אין חיוב לקום מפניה מן התורה, אלא בחיי בעלה, אבל לאחר פטירת בעלה, אין חיוב מן התורה לקום מפניה. וכמו שכתבו התוספות (שבועות ל"ע"ב). וכן כתב הרמב"ן בחידושי ובהר"ן (שבועות שם). וראה עוד בחידושי הרשב"א והריטב"א שם. ומוכח שהקימה מפני אשת חבר היא רק משום כבוד בעלה. ועוד שיש אומרים שלאחר פטירת בעלה אין שום חיוב כלל לקום מפני אשת חבר אלא ממדת חסידות, וכמו שכתב הכנסת הגדולה (ביורה דעה סימן רמ"ד אות ד'). ועיין בזה בדברי מרן החיד"א בברכי יוסף (חשן משפט סימן י"ז סק"ה), ובפתח עינים (שבועות ל"ע"ב), ובספר בית המלך (פרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ט', דף ד' סע"ג), ובמנחת חינוך (סימן רנ"ז) ע"ש. [וכן כתב לחלק בזה הגאון רבי יוסף ידיד הלוי בספר תורת חכם דף ח' ע"ג ע"ש].</p> <p>אולם בספר חסידים (סימן תקע"ח) כתב בזו הלשון: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואפילו מפני אשה</p>

זקנה, ואף נשים תקומנה. אבל כבודן של נשים להחבא, שנאמר ראוני נערים ונחבאו. כל כבודה בת מלך פנימה. ולפי זה יש ללמוד דין אשה חכמה מדין אשה זקנה שחובה לקום מפניה. (ומה שכתב בספר חסידים ואף נשים תקומנה, כן כתב גם בספר החינוך (מצוה רנ"ז) שמצוה זו נוהגת באנשים ובנשים. וכן מתבאר מדברי רבינו יצחק בן גיאת שהובאו בתשובת הגאונים (דפוס ליק, סימן ק"כ). וכן נראה מדברי הרמב"ם בספר המצות (מצות עשה ר"ט) ע"ש ודו"ק). והגאון רבי יעקב חאגיז בשו"ת הלכות קטנות חלק א' (סימן קנ"ד) נשאל, האם צריך לקום מפני סבתא זקנה? והשיב: מסתברא שאין חיוב לקום אלא מפני אשת חבר, אלא שבספר חסידים נמצא להיפך. ונראה שהיה סבור שיש לחלק בין אשת חבר שכבודה הוא רק משום כבוד בעלה, לאשה זקנה, אלא שמצא להיפך בספר חסידים, ומסתמא ביטל דעתו כנגד דעת הספר חסידים. והגאון רבי יהודה עייאש בשו"ת בית יהודה חלק א' (חלק יורה דעה סימן כ"ח), פסק בפשיטות שחובה לקום מפני אשה זקנה בשנים, שהיא בת שבעים שנה, שכשם שהאשה חייבת לקום מפני תלמיד חכם או זקן, וכמו שמתבאר בספר המצות להרמב"ם, ובספר החינוך, גם אחרים חייבים לקום מפניה, כיון שנפסקה הלכה (בקידושין ל"ב ע"ב) כדברי איסי בן יהודה, שכל שיבה במשמע. וכן פסק הרמב"ם (בפרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ט'), ובטור ושלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ד סעיף ז'). והוא הדין באשה צעירה וחכמה בחכמת התורה, שצריך לקום מפניה. ע"כ +ומה שסיים בשו"ת בית יהודה שם, ולא גרע דין אשה זקנה מגוי זקן וכו', באמת שהרמב"ם והטור ושלחן ערוך שם, כתבו, שזקן גוי מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו, שנאמר מפני שיבה תקום, כל שיבה במשמע ע"כ. ומוכח שעל כל פנים אין חיוב לקום מפני זקן גוי. וכמו שהסביר גם כן מרן הכסף משנה שם, שאין להשוות דין זקן גוי לזקן ישראל לחיוב קימה וכו' ע"ש. ואם כן איך אפשר ללמוד דין אשה זקנה מדין זקן גוי, משום דכל שיבה במשמע, נימא דיו לבא מן הדין להיות כנידון. ולפי מה שכתבו התוספות והר"ן, דהא דילפינן זקן אשמאי לחיובא משום דכל שיבה במשמע, היינו זקן עם הארץ ולא זקן רשע, לפי זה הא דאביי קם מקמי סבי ארמאי, מדת חסידות הוא, משום דרכי שלום. וכן כתב הגאון מהר"י פירלא בספר המצות של רבינו סעדיה גאון חלק א' (דף ק"ה סוף ע"ד). והשאלות וכן רב סעדיה גאון סוברים שאין צריך לקום אלא מפני חכם בלבד, ולא סבירא להו כמאן דאמר כל שיבה במשמע. עיין בדברי הגר"י פירלא שם (דף ק"ה ע"ב). ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק יורה דעה סימן י"ג אות ד'). ובשו"ת הרדב"ז מכת"י (סימן קס"ז) ודו"ק. + גם הגאון רבי יצחק עטייה בספר זרע יצחק (בקונטרס פלפלת כל שהוא סימן א', דף פ"ח ע"ד) כתב, שמצא בכתב יד של הגאון רבי חזקיה די סילוה, בעל פרי חדש, שנסתפק אם חייבים לקום מפני אשה חכמה בתורה. וכתב על זה, ונראה לי פשוט שחייבים לקום מפניה, מצד חכמתה, ואף על פי שאינה מצווה לעסוק בתורה, ואין לה שכר כל כך כמו האיש שמצווה ועושה, מכל מקום לגבי אחרים אין נפקא מינה בזה, וכשם שחובה לקום מפני אשת חבר, כל שכן שצריך לקום מפני אשה חכמה שחכמתה מכח עצמה ע"כ. (וזה שלא כמו פשוט לו להגר"י ידיד בתורת חכם (דף ח' ע"ג) הנ"ל, להיפך. ולא זכר מדברי הפוסקים הנ"ל). וכן כתב המנחת חינוך (סימן רנ"ז אות ג'). וכן פסק הרה"ג רבי דוד הכהן סקלי בשו"ת קרית חנה דוד חלק א' (חלק יורה דעה סימן ט"ו) ע"ש. ואמנם מצינו להרא"ש בפסקיו (פרק ב' דכתובות סימן ו') שהביא מחלוקת בדיון אשה שלא נצטוית על מצות תלמוד תורה, אם דינה כמאן דקרי ותני, או כמאן דלא קרי ותני. ובשלחן ערוך יורה דעה (סימן שס"א) פוסק להקל. אולם זהו רק לסתם אשה שאינה חכמה בתורה, אבל אשה חכמה בתורה דינה כאיש תלמיד חכם. אלא שראיתי להגאון רבי יוסף חיים מבבל בשו"ת רב פעלים חלק ב' (בקונטרס סוד ישרים סימן ט') שכתב בשם רבינו האר"י בשער המצות (פרשת קדושים), שבאשה נאמר ויראת מאלהיך, יראה בלב דוקא, ואינה צריכה לא קימה ולא הידור, והוכיח מזה שאין צריך לקום ולהדר מפני אשה חכמה או זקנה. וכן פסק בספרו בן איש חי שנה ב' (פרשת כי תצא אות ט"ז). ובאמת שחז"ל (בקידושין ל"ג ע"א) דרשו את הפסוק ויראת מאלהיך, לענין שלא יעצום עיניו כדי שלא יצטרך לקום מפני חכם או זקן, שנאמר ויראת מאלהיך. ורבי שמעון בן אלעזר דרש, מנין לזקן שלא יטריח, (לעבור בכוונה כדי שיקומו מפניו), תלמוד לומר ויראת מאלהיך. ואם כן אין הפסוק הזה מיותר כדי למעט אשה מדין קימה והידור. (ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי חלק יורה דעה סימן קי"ד). ועל כל פנים נראה שמאחר שמפורש בספר חסידים שצריך לקום מפני אשה זקנה, וכן פסקו האחרונים הנ"ל, והוסיפו, שהוא הדין לאשה חכמה בחכמת התורה, אפילו לא היא אלא ספק, הלכה רווחת בידינו, ספקא דאורייתא לחומרא.

ומכללן של דברים אנו למדים שבודאי יש מצוה וחובה על התלמידה לקום מפני מורתה, שלמדה תורה מפיה, שהרי כל הטעם שחייב אדם בכבוד רבו, מבואר במשנה (בבא מציעא ל"ג ע"א), מפני שמביאו לחיי העולם הבא, והוא הדין לגבי תלמידה שמורתה שמלמדת אותה תורה, מביאתה לחיי העולם הבא. ואף על פי שהמורה מקבלת שכר על כך לפרנסתה, אין בכך כלום, וכמו שכתב בשו"ת דברי מלכיאל חלק ד' (סימן פ'), כי מה שהתלמיד מחוייב בכבוד רבו, אינו מצד שרבו קיים בו מצות ולימדתם אותם, אלא משום שלימדו דרכי תורתנו הקדושה, ועשה עמו טובה להביאו לחיי העולם הבא, ולכן אין הדבר תלוי בכוונת הרב בעת שלימדו אם הוא בכדי לקבל שכר על כך, או לקיים מצות לימוד תורה ע"ש. והוא הדין לנידון שלנו. וכן פסק בשו"ת פאת שדך (סימן קי"ב). וכתב, שאף על פי שאינה מצווה על תלמוד תורה, הרי גם היא צריכה לברך ברכות התורה כפסק מרן השלחן ערוך אורח חיים (סוף סימן מ"ז), וכמו שהסביר הטעם בשו"ת יוסף אומץ (סימן ס"ז), שהיא מצווה ללמוד דינים והלכות של המצות שהיא חייבת בהן. ומקבלת שכר כמי שאינו מצווה ועושה

ע"כ. לפיכך אסור לתלמידה לקרוא את מורתה בשמה הפרטי ללא תאר כבוד. וכמו שמבואר בסנהדרין (ק' ע"א) שהקורא לרבו בשמו נטרד מן העולם. וכן פסקו הרמב"ם (בפרק ה' מהלכות תלמוד תורה הלכה ה'), והטור ושלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ב סעיף ט"ו). אלא שכשם שמותר לקרוא לרבו בשמו בתוספת תאר כבוד, כגון מה שאמרו בברכות (ד' ע"א) מפניבשות רבי, וכן נאמר בתורה: אדוני משה כלאם, וכן כתב רש"י בסנהדרין (ק' ע"א) שמותר לתלמיד לומר מורי פלוני, וראה עוד בזה בשו"ת יוסף אומץ (סימן פ"ז), ובשו"ת שמן המשחה (סימן ד'), ובשו"ת צפחת בדבש (סימן נ"ה), ובשו"ת מנחת משה (חלק יורה דעה סימן כ"ב). הוא הדין שמותר לתלמידה לומר מורתי פלונית.

בסיכום: מצוה לקום מפני אשה חכמה בחכמת התורה, וכן מפני אשה זקנה בגיל שבעים שנה. ותלמידה חייבת לקום ולכבד את מורתה שלמדה תורה מפיה, ואסור לה לקרוא את מורתה בשמה הפרטי, אלא בתוספת תואר מורתי. וכשהמורה נכנסת לאוטובוס, והתלמידה יושבת, צריכה לקום מפניה. ואם אין מקום נוסף לישיבה, עליה לתת לה את מקומה. וכן הדין לגבי אשה חכמה או זקנה, כשם שצריך לעשות כן מפני זקן או תלמיד חכם.

Text #35

שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן עא

שאלה: הנוסע באוטובוס צבורי, ובאחת התחנות נכנס זקן או תלמיד חכם לאוטובוס, והגיע סמוך אליו, והוצרך לקום מפניו, כמצות התורה: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, האם רשאי לחזור ולשבת מיד, אף על פי שאין מקום לזקן או לחכם לשבת, או שחייב מן הדין לתת מקומו לזקן או לחכם, כדי שלא יהיה הוא יושב והם עומדים?

תשובה: ראשית כל עלינו לבאר שהעומד מפני זקן או חכם, חייב מצד הדין להשאר עומד כל זמן שהם עומדים ולא עברו מכנגד פניו, וכמו שמתבאר מהמעשה שהובא בגמרא (במסכת שבעות ל' ע"ב), על רב נחמן שקם מפני אשתו של רב הונא, כשבאה להתדיין לפניו, משום שאשת חבר הרי היא חבר. וכן מתבאר מדברי הר"ן שם. וכן כתב הגאון בעל תורת חיים בחידושיו לשבעות שם, שהעומד מפני תלמיד חכם צריך לעמוד כל זמן שהחכם עומד, עד שיעבור החכם מכנגד פניו. ואף על פי שבספר כוס הישועות (שבעות שם) סובר שכל שקיים מצות קימה מפני חכם רשאי לחזור ולשבת מיד, אין דבריו מחוורים להלכה. והעיקר כדברי התורת חיים הנ"ל. וכן מבואר בשבולי הלקט השלם (סימן מ"ג) בשם גאון, שצריך לעמוד מפני רבו מובהק כמלא עיניו, וכל זמן שרבו עומד או מהלך או רוכב צריך לעמוד על רגליו עד שיתכסה ממנו, ואם הוא בבית הכנסת בצבור וקראו את רבו לעלות לתורה, אינו צריך לעמוד כל זמן שרבו עומד, שצריך אדם שתהיה אימת צבור עליו ע"כ. וכן הוא בתשובת רבינו אברהם בר יצחק אב"ד (סימן ס"ט). וכן הוא בשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ב סעיף י"ח). ומבואר שהעומד מפני זקן או חכם צריך להשאר עומד כל זמן שהם עומדים עד שיעברו מכנגד פניו. וכן כתב הגאון רבי אלישע דנגור, אב בית הדין בבגדאד, בירחון המאסף (שנה ב' סימן ט"ו). וכן הסכים הרב הגדול רבי יחזקאל עזרא רחמים שם. (והובאו דבריהם בשו"ת יין הטוב חלק יורה דעה סימן י"ג). וכן הסכים הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, בשו"ת הר צבי (חלק אורח חיים סימן צ"ז). ולפי זה נראה שהקם באוטובוס מפני זקן או חכם, צריך לפנות להם את מקומו, אם אין להם מקום אחר לשבת, שזהו גם כן בכלל מצות מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. וכל זה כשהזקן או החכם עומדים בתוך ארבע אמותיו (כשני מטרים), אבל אם הם רחוקים יותר, היושב פטור מן הדין מלקום לפניו, שלא חייבה תורה לקום מפני זקן או חכם אלא כשהגיעו לתוך ארבע אמותיו של היושב. שנאמר תקום והדרת, קימה שיש בה הידור, והיינו בתוך ארבע אמותיו, שניכר שמפניו הוא עומד. וכמבואר בקידושיין (לג ע"א) ובפירוש רש"י שם. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך יורה דעה (סימן רמ"ד סעיף ב'). ויש להזכיר בזה דברי מרן החיד"א בספר נחל קדומים (פרשת קדושים) בשם רבינו אפרים, מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, כלומר, כשתראה אדם זקן מאוד עומד, והוא מיצר מאד בעמידתו, ואתה יושב, תקום ותושיבהו במקומו. והדרת פני זקן, שאם אינו זקן כל כך, תהדר אותו בדברים, ותאמר לו, אם תרצה לשבת במקומי שב ע"כ. וזהו דרך דרש. ועל כל פנים הדין דין אמת, שאם הוא בתוך ארבע אמותיו, ואין לו מקום אחר לשבת, צריך לתת לו את מקומו לשבת. (אלא אם כן הוא חולה או נכה ח"ו שאינו יכול לעשות כן, אנוס רחמנא פטריה). וכן העלה להלכה הרה"ג רבי שמואל הלוי וואזנר בשו"ת שבת הלוי (חלק יורה דעה סימן קי"ד). ואם היושב הוא אדם בריא, אפילו אם הזקן והחכם עומדים במרחק יותר מארבע אמות, ראוי לו לנהוג בזה לפניו משורת הדין ולפנות לו את מקומו, וכמו כן נכון מאוד לקום מפני אשה שנמצאת בהריון, כשאין לה מקום לשבת באוטובוס, שיש בזה גם כן מצות גמילות חסדים. ובפרט אם בן תורה הוא, שראוי לו לקיים דברי חז"ל במסכת יומא (דף פו ע"א) על הפסוק ואהבת את ה' אלהיך, שיהיה שם שמים מתאהב על ידך, שבזמן שאדם קורא ושונה ונוהג כבוד בתלמידי חכמים ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו? אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני זה שלמד תורה ראו מה נאים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו, ועליו נאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן ע

שאלה: בענין המצוה לעמוד לכבודו של תלמיד חכם ושל זקן בא בימים, מאיזה גיל נקרא זקן לענין שיהיה חובה לקום מפניו?

תשובה: נאמר בתורה: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ודרשו חז"ל (קידושין ל"ב ע"ב) זקן זה שקנה חכמה, כלומר תלמיד חכם, אף על פי שהוא צעיר לימים. ושיבה היינו זקן בשנים, אף על פי שאינו חכם בתורה. וכן אמרו בגמרא (קידושין ל"ג ע"א), הלכה כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע, כלומר שחובה לקום מפני זקן בשנים אף על פי שאינו בן תורה. ובמשנה (סוף פרק ה' דאבות) שנינו במשנת רבי יהודה בן תימא: בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה. וכן בבבא בתרא (ע"ה ע"א) אמר רב אחא בר יעקב, אין שיבה פחות משבעים שנה. לפי זה הגיל הקובע במצוה זו הוא זקן בן שבעים שנה, ואף על פי שאינו חכם בתורה. וכן פסק רבינו אליעזר ממיץ בספר יראים (מצוה ל"ו). וכן כתב הרא"ש בקידושין (פרק א' סימן נ"ג), שהואיל והלכה רווחת כאיסי בן יהודה שאומר כל שיבה במשמע, ואפילו אינו חכם, על כרחנו לפרש מה שאמרה התורה והדרת פני זקן, לענין יניק וחכים, כלומר תלמיד חכם שהוא צעיר לימים. ומבן שבעים שנה ומעלה נקרא בשם שיבה ע"כ. וכן כתבו הארחות חיים חלק ב' (עמוד ל"ח), והצדה לדרך (מאמר א' כלל ד' פרק י"ח) ע"כ. [ומה שכתב הרמב"ם (פרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ט'): מי שהוא זקן מופלג בזקנה, אע"פ שאינו חכם עומדים לפניו. וכן הוא במאירי קידושין (ל"ב ע"ב). נראה שגם הם כוונתם לזקן בן שבעים שנה, וכמו שכתוב כיוצא בזה אצל דוד, והמלך זקן מאוד, וכל חייו שבעים שנה. וכיוצא בזה בבבא בתרא (ק"כ ע"א) במסיבה הלך אחר זקנה, והוא דמופלג בזקנה, והיינו בן שבעים שנה, כמו שכתב הטורי זהב (סימן רמ"ד סק"י) ע"ש]. וזו לשון הטור והשלחן ערוך (יורה דעה סימן רמ"ד סעיף א'): מצות עשה לקום מפני כל חכם בתורה אפילו אינו זקן אלא יניק וחכים, ואפילו אינו רבו. וכן מצוה לקום מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנה. וכתב הרמ"א בהגה, ואפילו הוא עם הארץ, ובלבד שלא יהיה רשע ע"כ.

אמנם בתרגום אונקלוס (פרשת קדושים) איתא על הפסוק הנ"ל: מן קדם דסבר באורייתא תקום, ותהדר אפי סבא. נמצא שמפרש זקן כפשוטו, שבא בימים, ושיבה הוא תלמיד חכם, ולפי זה כיון ששנינו בן ששים לזקנה, צריך לעמוד מפני זקן בן ששים שנה ומעלה. וכן הסביר הרשב"ץ בספרו מגן אבות (סוף פרק ה' דאבות) לדעת אונקלוס. ועוד שבספר תיקוני הזוהר (תיקון כ"א) הנוסחא בן חמשים לזקנה בן ששים לשיבה. וכתב הגאון רבי אליהו מוילנא בביאוריו על התיקונים, שהזוהר חולק על רבי יהודה בן תימא שאמר בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה ע"כ. וכן דעת האר"י ז"ל להלכה בספר שער המצות, ובספר שער הליקוטים (פרשת קדושים). וכן כתב בספר נגיד ומצוה בשם האר"י. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן רמ"ד סק"ד). ונראה שהאר"י ז"ל חולק בשיטת הזוהר, שאומר בן ששים לשיבה. וראה בספר בן יוחאי (שער ז' מענה צ"ו). ובמנחת חנוך (סימן רנ"ז). ובשו"ת חקרי לב חלק ב' מיורה דעה (סימן ז'). ובשו"ת ברכת יוסף לנדא (חלק יורה דעה סימן נ"ו). ובספר סביב ליראיו (סימן ל"ו אות ח'). ובספר לב מבין (דף י"ט ע"א) ע"ש. אולם להלכה אנו תופסים עיקר כדברי התלמוד שלנו שאומר: אין שיבה פחות משבעים שנה. וכמו שכתב מרן הבית יוסף אורח חיים (סימן כ"ה), שבמקום שהתלמוד שלנו חולק על הזוהר, הלכה כהתלמוד שלנו. וכן כתב הרדב"ז בתשובה חלק ד' (סימן ל"ו), שבכל מקום שספרי הקבלה חולקים על פסק הגמרא, הלך אחר הגמרא והפוסקים שהם עיקר יותר להלכה. וכן כתב עוד שם (בסימן פ'). וכן כתב במעדני יום טוב (פרק הרואה אות ע"ז). וכן כתב הגאון רבי שלמה לניאדו בשו"ת בית דינו של שלמה (חלק אורח חיים סימן י"ב). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאגי בשו"ת לב חיים חלק א' (סימן ס"ד). וראה עוד בשו"ת מקום שמואל (סימן פ'), ובשלמי צבור (דף רל"ב ע"ג), ובשו"ת מכתב לחזקיהו (סימן ז'), ובשו"ת זכר יהוסף (סימן קצ"ד), ועוד. ומכל שכן לפי מה שכתב הגאון רבי יוסף חיים בספרו בניהו על התיקונים, שאין הזוהר חולק על המשנה שלנו, ושגם לדעת הזוהר בן ששים לזקנה ובן שבעים לשיבה ע"ש. ולכן העיקר להלכה שהגיל הקובע במצוה זו הוא משבעים שנה ומעלה. וכן פסקו החיי אדם (כלל ס"ט) והקיצור שלחן ערוך (סימן קמ"ד סעיף ב'), דשיבה היינו בן שבעים שנה. וכן כתב להלכה הגאון האדר"ת, בהסכמתו לספר חשבון טעמי המצות אות ה'. ומכל מקום נראה שאם יש ספק אם הזקן הגיע לשבעים שנה, חייבים לעמוד מפניו, ככל ספק דאורייתא שהוא לחומרא, להרמב"ם (סוף פרק ט' מהלכות טומאת מת) החיוב הוא מדרבנן, ולדעת הרשב"א בספר תורת הבית (דף ק"ב ע"א), והר"ן (סוף פרק קמא דקידושין), החיוב הוא מדאורייתא. ואמנם בשו"ת שלמת חיים (חלק יורה דעה סימן ס"ב) כתב לצדד בזה, שכשם שדרשו בגמרא (בבא מציעא דף ו' ע"ב) עשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק, הכי נמי שיבה ודאי אמר רחמנא ולא ספק שיבה. אך באמת עדיין אין בזה כדי לפטור מדרבנן, וכמו בפיסולי קהל שהתורה מיעטה כשהם פסולים מספק, ובכל זאת אסרום חכמים, כמבואר בקידושין (ע"ג ע"א), וכן כתב החוות דעת יורה דעה (סימן ק"י), שאף באיסורים, שיש לומר חלב ודם ודאי אסר רחמנא, ולא ספק חלב ודם, מכל מקום לדעת הרמב"ם אסורים מדברי סופרים ע"ש. וראה עוד בספר דברי אמת בקונטרסים (דף פ"ה ע"ב), ובשו"ת צמח צדק מליבאוויטש (חלק יורה דעה סימן ע"א). לפיכך נראה שצריך לקום מפני זקן גם כשיש ספק אם הגיע לשבעים שנה, ככל ספק של תורה + ולכאורה היה מקום לומר שאין צריך לקום מפני זקן כשיש ספק אם הגיע

לגיל שבעים שנה או לא, משום דאיכא לאוקומי אחזקה קמייתא שעדיין איננו זקן. אולם נראה שהדברים מגיעים למה שכתבו התוספות יבמות (ס"ח ע"א) ד"ה רישא, ואם תאמר ספק בן תשע שנים איך פוסל בביתו, נוקמי אחזקה קמייתא דהוי פחות מבן תשע, ואוקי איתתא בחזקת כשרות, ויש לומר כגון שהוא בן תשע לפנינו, דבכהאי גוונא לא מוקמינן ליה אחזקה קמייתא, אלא אזלינן בתר השתא, דחזקה קמייתא איתרעא לה ע"כ. וכתב בשו"ת מהרימ"ט (סימן מ"א), שעיקר קושית התוספות מכח חזקת כשרות של האשה, אבל חזקת קטנות אינה חזקה, הואיל ורגילות הוא להשתנות שבכל יום ויום הוא גדל והולך, וכיון שעתידה חזקה זו להסתר כשיגדל, לכן אינה נחשבת לחזקה ע"ש. וכן כתב הפני יהושע (קידושין, בקונטרס אחרון, סימן צ"ד). וכן כתבו הגאון מהרי"ט אלגאזי בספר קהלת יעקב (תוספת דרבנן סוף אות ר"ה). והגאון רבי עקיבא איגר בחידושו לורה דעה (סימן ט"ו סעיף ב'). וכ"כ בשו"ת קול אליהו ח"א (חיו"ד סימן מ"א), ושכן כתב הר"ן בתשובה ע"ש. [ועיין להרמב"ן במלחמות (ריש פרק ב' דכתובות), ובשו"ת נודע ביהודה קמא (חלק יורה דעה סימן ו') ע"ש]. אולם המחנה אפרים (הלכות אישות סימן ב'), הוכיח במישור מתשובת הריב"ש (סימן קפ"ב) שחזקת קטנות חזקה גמורה היא. וכן כתב בשו"ת דברי אמת (סימן ו' דף י"ז ע"ב) להוכיח כן מתשובת הריב"ש, ושכן דעת מהר"ם קשטילאץ והמהרש"ם (חלק יורה דעה סימן ר"ז). וכן כתבו מרבני פרובינצא בתשובה שהובאה בשו"ת מהר"ר בצלאל אשכנזי (סימן כ') ע"ש. והחקרי לב חלק א' מיורה דעה (סימן קט"ו דף ק"ע ע"ד), הביא גם כן שרבו החולקים על המהרימ"ט בזה, ומהם, רבו מהר"ש סאגיש בתשובתו שהובאה בשו"ת מהרימ"ט (סימן י"א). וכן דעת המהריב"ל חלק ד' (סימן ז'). וכן כתב בשו"ת תומת ישרים (סימן ק'), ובשו"ת משפטי שמואל (סימן קי"ז) ועוד ע"ש. ועיין עוד בזה בפרי חדש (סימן א' סק"ט). ובשו"ת נודע ביהודה (קמא חלק אבן העזר סימן ל"א, ותנינא חלק יורה דעה סימן ר"ח). ובספר שרשי הים ח"ב (דף קצ"ח ע"ד). ובשב שמעתתא (שמעתא ג' פרק י"א), ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חלק אורח חיים סימן א' אות ב'). ובשו"ת בית הלוי ח"ב (סימן ל"ח) ועוד ואכמ"ל. ולפי זה אם נאמר שחזקה העשויה להשתנות אינה חזקה, הדר הוא ליה בנידון דידן ספקא דאורייתא ולחומרא. ומכל שכן לפי סברת האונקלוס שצריך לעמוד מפני זקן בן ששים, וכן דעת האר"י ז"ל, וכן פסק בספר בן איש חי שנה ב' (פרשת כי תצא אות י"ב), ואם כן הוה ליה ספק ספקא להחמיר, שמא הוא בן שבעים, ושמא צריך לקום מפני זקן בן ששים. (וזה עדיף יותר ממה שנאמר זיל בתר רובא, ורוב העולם אינם זקנים בני שבעים, שכאן זקנתו מוכיחה עליו, ולא אזלינן בתר רובא בכהאי גוונא). ועוד שהרי הרבה פעמים אפשר לברר הדבר על ידי שאלה אם הזקן הוא בן שבעים שנה או לא, וכל שאפשר לברר לא מהני חזקה לפטור, כמו שאמרו בפסחים (ד ע"א). אלא שהריטב"א בחידושו לחולין (ג ע"ב) כתב בשם רבותיו, דדוקא בההיא דפסחים שהחזקה אינה אלא מצד אומדנא, בעינן לברורי, אבל בשאר חזקות אין צריך לברר, אלא סומכים על החזקה ע"ש. גם יש לחלק בין חזקה הבאה על ידי מעשה, כגון בדיקת חמץ, לחזקה הבאה באופן טבעי. ועיין בספר חכמת אדם (בינת אדם, שער רוב וחזקה סימן י"ב) ע"ש. ומכל מקום מידי ספק לא יצאנו, וספק תורה להחמיר. וכן כתב זידנו הרה"ג רבי שלום רבינוביץ בשו"ת שערי שלום חלק ג' (סימן י"ג) ע"ש. אלא שיש להעיר על מה שכתב שם, שלפי דברי החות דעת (סימן ק"י) שאפילו לדעת הרמב"ם דספקא דאורייתא לחומרא מדרבנן, מכל מקום במצות עשה ספקא דאורייתא הוי לחומרא מן התורה, אם כן הכא נמי הוה ליה ספק עשה של מפני שיבה תקום ואזלינן לחומרא מדאורייתא. ובאמת המעיין בדברי החות דעת ישר יחזו פנימו דהיינו טעמא משום שבאיסור לא תעשה כגון נבלה וטרפה חלב ודם וכיוצא בזה, משמעות לשון הכתוב נבלה ודאי וכן טרפה ודאי וכו'. אבל ספק נבלה וספק טרפה אינם במשמעות הכתוב. וכמו שאמרו בסוטה (כ"ט ע"א) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, בטמא ודאי לא יאכל, הא בספק טמא יאכל. וכו', לכן ספקא דאורייתא לחומרא רק מדרבנן. ולפי זה במצות עשה כשהתורה כותבת לשבת בסוכה, או לאכול מצה, וכו' ב', בעינן שיהיה ודאי ולא ספק, ובכהאי גוונא ספקא דאורייתא לחומרא מן התורה, שהמצוה צריכה להיות ודאית ולא מסופקת. ע"ש. (ועיין עוד בשו"ת דברי אמת בקונטרסים דף פ"ה ע"ב). לפי זה כאן שכתוב מפני שיבה תקום, אדרבה בעינן שיבה ודאי, ולא ספק, וכמו שרצה לומר כן בשו"ת שלמת חיים (חלק יורה דעה סימן ס"ב). אלא שמכל מקום כתבנו שעל כל פנים יש לחייב לקום מפני ספק שיבה מדרבנן, ככל ספקא דאורייתא לחומרא. וע' בשו"ת הרדב"ז מכת"י (סימן קס"ז) ודו"ק. עוד רגע אדבר בדבר ספק תלמיד חכם, אם חייבים לקום מפניו, שלכאורה יש לומר אוקי גברא אחזקה קמייתא שלא היה עדיין תלמיד חכם, אלא מכיון שהוא לומד בכל יום ויום, הולך וחזק מאוד בתורה, הוה ליה כעין חזקה העשויה להשתנות. אף על פי שאין לדמות דבר זה לחזקת קטנות, שבאופן טבעי הוא משתנה מיום ליום, מה שאין כן כאן תלוי הדבר בשקידה והתמדה. ובמגילה (ו') אמרינן, יגעתי ומצאתי האמן, והני מילי לחדודי, אבל לאוקומי גירסא שיעתא דשמיה הוא. (ופירש רש"י, לאוקומי גירסא שלא תשתכח ממנו, יש יגע ואינו מוצא). אולם בתוספות כתובות (ס"ג) בד"ה אדעתא, כתבו, שאף על פי שאין פותחין בנולד, כאן שההולך לבית המדרש דרך הוא שנעשה אדם גדול, לא חשיב נולד ע"ש. והנה לפי מה שכתב הגאון הראגצ'ובי רבי יוסף רוזין בשו"ת שלמת יוסף (סימן א' אות ג', וסימן ו' אות ב'). שמן התורה אין חיוב לעמוד אלא מפני תלמיד חכם שנסמך, אבל תלמיד חכם בעלמא אין צריך לקום מפניו אלא מדרבנן ע"ש. (ועיין עוד בספר מועדים וזמנים חלק ב' סימן ע"ו). לפי זה בזמן הזה שאין לנו תלמידי חכמים סמוכים, הוה ליה בנידון דידן ספקא דרבנן ולקולא. אולם בשו"ת יביע אומר חלק ד' (חלק יורה דעה סימן ט"ז אות ב') הוכחתי מדברי רבותינו הראשונים

שלא כדברי הגאון הנ"ל, ומהם: הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן, ועוד ע"ש. ויש לדון גם כן אם שייך לומר כאן ניזיל בטר רובא שאינם תלמידי חכמים וצ"ע. ועיין למרן בשו"ת אבקת רוכל (סוף סימן ר"ב), שהביא מה שכתב הרשב"ץ בתשובה, [חלק א' סימן ל"ג], שתלמיד שנידה לכבודו אינו נידוי אלא אם כן הוא חכם, אלא שעדיין רבו קיים, לכן קראוהו תלמיד. והדבר מוכרח ממקומו שאין הנידוי אלא על כבודו של מי שהצבור חייבים בכבודו, ואין הצבור חייבים אלא בכבודו של חכם, שנאמר והדרת פני זקן, ואין זקן אלא חכם, שקנה חכמה. ויניק וחכים אמרו, ולא יניק ותלמיד. וכן מוכח מלשון הרי"ף והרמב"ם. נמצא שאין מנדה לכבודו אלא חכם שראוי למנותו פרנס על הצבור, ולמד כל התלמוד בדברים הנהוגים, ושיהא התלמוד שגור בפיו, ויודע להוציא ממנו דין על קו היושר ע"כ. וכתב על זה מרן, ומה שהצריך הרשב"ץ שלמד כל התלמוד, נראה שלבני דורו כתב כן, אבל בדורות אלו לא ימצא מי שלמד כל התלמוד, כי אם אחד מעיר. ועוד שהרשב"ץ יחיד הוא בזה, ולא מצאנו לו חבר לא בראשונים ולא באחרונים. ע"כ. ועיין עוד בשו"ת מהרשד"ם (חלק חשן משפט סימן שס"א), ובשו"ת דברי מלכיאל חלק ו' (סימן פ"ג) ע"ש. וע' בשו"ת חקרי לב (חשן משפט חלק א', סימן ק"ז). ובשו"ת ויען אברהם פלאג'י (חלק חשן משפט סימן ו') מה שהאריכו בגדר תלמיד חכם הפטור ממיסים. ויש לחלק. ועיין להגאון רבי יוסף ידיד בשו"ת ימי יוסף חלק א' (חלק אורח חיים סימן ד') שכתב, שאין נחשב תלמיד חכם בזמן הזה אלא הבקי בש"ס ובטור ושלחן ערוך ויודע להבין ולהורות ולדמות מילתא למילתא בסברא ישרה ובעומק העיון ע"ש. ועיין עוד בספרו תורת חכם (דף נ' ע"א) ע"ש. ולא זכר שר מדברי מרן באבקת רוכל הנ"ל. והש"ך יורה דעה (סימן רמ"ד ס"ק י"א) כתב, שנהגו עכשיו שלא לקום אלא מפני ראש ישיבה ואב בית דין, ואפשר שהשוו מדותיהם כדי שלא לחלק בין חכם לחכם, וכל שהוא תופס ישיבה או אב בית דין, נקרא חכם לעמוד מפניו וצ"ע. וצריך לומר לפי זה ששאר תלמידי חכמים מחלו על כבודם, אולם לא יעשה כן במקומינו, והמנהג הפשוט לקום מפני כל תלמיד חכם מורה הוראה, דין, וראש ישיבה. (ועיין בשו"ת הרשב"ץ חלק א' סימן ל"ג הנ"ל, שאפילו הבקי בתלמוד, אם לא יודע להוציא ממנו דינים, או כשמעיין בפוסקים אינו יודע מוצא הדין בתלמוד, אינו בכלל חכם שמנדה לכבודו. ונמצינו למדים שגם ראש ישיבה צריך להיות בקי בדינים ודו"ק). ואין להקל במצוה של תורה, ובפרט שאין בה טורח ולא הפסד ממון. וכבר אמרו חז"ל במנחות (מ"ג ע"ב) גדול עונשו של לבן מעונשו של תלמיד וכו'. וכן הזהיר על זה בלשון של זהורית בספר פלא יועץ (ערך קימה דף נ"א ע"א). וע"ע = ועוד עיין = בדברי הגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים (חיו"ד סי' נ"ט והלאה).

בסיכום: מצות קימה מפני זקן היא מגיל שבעים שנה ומעלה, והחויב הוא אפילו בבית הכנסת ובבית המדרש, ואפילו בשעה שמתפלל ולומד תורה, כמבואר בשו"ת הרשב"א חלק ה' (סימן י"ד). וכן פסק בשלחן ערוך /יו"ד/ (סימן רמ"ד סעיף י"א). וכן פסק הרדב"ז בתשובה, הובאו דבריו בברכי יוסף (סימן רמ"ד סק"א). והקימה צריכה להיות מלא קומתו, בין מפני זקן בין מפני תלמיד חכם, וכמבואר ברמב"ם (פרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה א'), ובטור ושלחן ערוך (סימן רמ"ד סעיף א'). והזהיר במצוה זו לקום מפני זקנים וחכמים ורבותיו, זוכה לאריכות ימים, ותלמודו, מתקיים בידו, כמבואר בקידושין (ל"ג ע"ב).

Text #37	
שו"ת יביע אומר חלק ג - יו"ד סימן יג	
עמדתו ואתבונן במצות מפני שיבה תקום, אם הוא בן ששים שנה או בן שבעים שנה.	
<p>(א) תנן (ספ"ה דאבות) בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה. והרשב"ץ במגן אבות (שם) בד"ה בן מאה, כ' בזה"ל: ויש ללמוד ממ"ש בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה, דין מדיני התורה, כי לדברי אונקלוס שתרגם מפני שיבה תקום, מן קדם דסבר באורייתא, וזהו יניק וחכים, א"כ והדרת פני זקן נדרש לזקן אשמאי, ר"ל בור, וכשהגיע לששים הרי הוא זקן וחייבים לעמוד מפניו. ולדברי איסי בן יהודה שדורש יניק וחכים מן והדרת פני זקן, שאין זקן אלא מי שקנה חכמה, ומפני שיבה כל שיבה במשמע, א"כ אינו חייב לעמוד מפני זקן שלא למד חכמה עד שיהיה בן שבעים, שאין קרוי איש שיבה אלא בן שבעים. עכ"ל. ולפ"ז למאי דמסקינן בקידושין (לג) דהלכה כאיסי בן יהודה, ע"כ שיבה הוי בן ע' שנה. וכ"כ הרא"ש (פ"ק דקידושין סי' נג), דהואיל וס"ל לאיסי בן יהודה כל שיבה במשמע אפי' זקן אשמאי, ע"כ דדריש זקן זה שקנה חכמה ליניק וחכים וכו' הגלילי. וכן הלכה, דאריור"ח הלכה כאיסי בן יהודה. ומבן שבעים נקרא שיבה. וכ"פ הטור /ביו"ד/ (סי' רמ"ד). וכ"הב"י, שכ"ה גם בהגמ"י בשם סמ"ק, ובשבולי הלקט. ומשנה שלימה שנינו בן ע' לשיבה. ע"כ. וכ"כ הר"א ממיץ בס' יראים (סי' לו) וז"ל, וכמה שיבה כדתנן בן ע' לשיבה. ע"כ. וכ"פ מרן בש"ע שם: מצוה לקום מפני שיבה דהיינו בן ע' שנה. ע"כ. וכ"כ בארחות חיים יו"ד (עמוד לח). ובצידה לדרך (מאמר) א כלל ד פי"ח). ולא חששו הפו' הנ"ל לדברי התרגום אונקלוס, אי משום דקי"ל כגמרי. וכמ"ש הר"ן פ"ק דקידושין. אי משום דס"ל כמ"ש הרמב"ן בפ"י עה"ת (פר' קדושים), שיתכן שאף דעת אונקלוס כד' הגמ', אלא דס"ל דאתא זקן וגלי על שיבה שבכללו כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים. ע"ש. ולפ"ז אף אונקלוס יודה דבעינן שיהיה בן ע' שנה.</p>	<p>(ב) אולם בברכי יוסף (סי' רמ"ד סק"ד) כ' בשם רבינו האר"י ז"ל, שכל שהוא בן ששים שנה מצוה לקום מפניו. ולכאורה היה נראה דס"ל כשיטת האונקלוס הנ"ל, דזקן בשנים ילפינן מקרא דוהדרת פני זקן, ובן ס' לזקנה.</p>

וכמ"ש הרשב"ץ הנ"ל. ומשום שנראה מד' הזוה"ק ח"ג (פ' קדושים דפ"ז ע"ב) דקאי בשיטת אונקלוס, דקאמר
 התם, מפני שיבה תקום, שיבה דאורייתא סתם. ע"ש. ושוב מצאתי להגאון מנחת חינוך (ס"ס רנז) שכ"כ בדעת
 האר"י ז"ל. (מבלי להזכיר ד' הרשב"ץ והזוה"ק). אולם אחר העיון במקורן של דברים, בשער המצות (פ'
 קדושים), נראה שלא מן השם הוא זה. שהרי כ' שם, והנה מי שהוא זקן מששים שנה ומעלה אפ"ל שאינו ת"ח
 צריך לקום מפניו, אבל בפחות מששים א"צ לקום מפניו, אא"כ הוא שקנה חכמה, ולכן ר"ת מפני שיבה תקום
 הוא מש"ת, כי משתין שנין ואילך נקרא שיבה. עכ"ל בקיצור. וכן הוא בשער הליקוטים (פ' קדושים). ובנגיד
 ומצוה (ריש חלק ב). ע"ש. וכמה פעמים חזר שם על הלשון זקן זה שקנה חכמה. ומבואר דמפרש למאי דכתיב
 זקן היינו ת"ח, ומשתין שנין ואילך נקרא שיבה. ודלא כמתני' דאבות דתני בן שבעים לשיבה. ולא ס"ל
 להאר"י ז"ל כפ"ל האונקלוס (לדעת הרשב"ץ). ומכאן תשובה מוצאת גם למ"ש בס' חדרי דעה (ס"ל רמז) דמ"ש
 בכתבי האר"י שצריך לעמוד מפני בן ששים, נראה שהולך ע"ד הר"י שפסק כת"ק דיניק וחכים לא, ודוקא זקן
 וחכם, וכבר הקשו על הר"י, דא"כ ל"ל חכמה ת"ל משום זקנה, ומשו"ה פ"ל האר"י דמקרא דשיבה דכל שיבה
 במשמע היינו דוקא בן ע', והכא בחכם סגי בזקנה שיהיה בן ס'. וכדתנן התם בן ס' לזקנה. עכ"ל. ומדברי
 האר"י הנ"ל סתירה גלויה לדברי החדרי דעה הנ"ל, שמבואר להדיא בד' האר"י ז"ל דמי שהוא בן ס' אפ"ל
 שאינו ת"ח צריך לקום מפניו. ושלא כמ"ש החדרי דעה דבבן ס' בעינן נמי שיהיה ת"ח. וגם מ"ש דהאר"י ס"ל
 כהר"י דיניק וחכים לא, (והוא היפך דעת רוח"פ = רוב הפוסקים = שפסקו דאפ"ל יניק וחכים). הא נמי ליתא,
 דמבואר בדברי האר"י הנ"ל שאף מפני יניק וחכים צריך לעמוד. וכמו כן יש להעיר עמ"ש בשו"ת ברכת יוסף
 (חיו"ד סי' נו), וזת"ד, ע"ד קושיתם במ"ש בסידור רבינו האר"י ז"ל לקום מפני בן ס' שנא' והדרת פני זקן, והא
 בש"ס ופ"ל אי' דשיבה בן ע', וזקן זה שקנה חכמה. הנה כוונת רבינו דקי"ל כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע
 דהיינו עם הארץ, וזה בבן ע' שנה. אמנם מי שאינו ע"ה, וגם אינו מופלג בחכמה יותר משאר העם, אלא שלמד
 מקרא ופירושיהם, א"צ לקום מפני זה עד שיהיה בן ס', שאז דינו כיניק וחכים. דהיינו שמופלג בחכמה יותר
 משאר העם. וכמו ששיבה היא בן ע' שנה כמבואר בספ"ה דאבות, כן מבואר שם בתו"ט בשם הריטב"א דגרסי'
 בן ס' לחכמה. ולכן בן ס' אף שאינו בן תורה המופלג משאר העם אלא שאינו ע"ה ג"כ צריך לקום מפניו, דהוי
 בכלל והדרת פני זקן זה שקנה חכמה. כנ"ל ד' האר"י ז"ל ע"פ הנגלה. וסוד ה' ליריאיו. עכת"ד. ומדברי האר"י
 הנ"ל מבואר להדיא דילפי' לה מדכתיב מפני שיבה תקום, ומששים שנה ואילך נקרא שיבה. ולא כמ"ש הברכת
 יוסף דה"ט משום דהוי בכלל והדרת פני זקן כיון שיצא מכלל ע"ה. ומוכח ג"כ מד' האר"י שאין חילוק בזה בין
 יודע ספר לע"ה גמור דכל שיבה במשמע וכל שהוא בן ס' צריך לקום מפניו. וגם הסבר הברכת יוסף דחיק ואתי
 מרחיק שמעמיס כן בפירוש והדרת פני זקן מי שיצא מכלל ע"ה, וכדיון יניק וחכים, ואשר תחסר החכמה
 ישלימו השנים. וכל זה אינו במשמע. +/מלואים/ כעת ראיתי בשו"ת חת"ס (חיו"ד סי' רלג) בתוך התשובה,
 שהביא ת"ל זה בשם הגאון השואל, וכ' לדחותו. ע"ש. + ואף האר"י ז"ל נגידים ידבר שהוא מטעם שיבה.
 וכאמור.

(ג) ואשר אחזה ליישב ד' האר"י ז"ל, דס"ל כמ"ש בתיקוני הזהר (תיקון כא דמ"ח ע"א), לית שיבה פחותה
 משתין וכו', ועליה אתמר בן חמשים לזקנה. ע"ש. ובביאור הגר"א לס' התיקונים (וילנא תרכ"ז דס"ג ע"ב) כ'
 ע"ז, דפליג על יהודה בן תימא דאמר בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה. והתיקונים מדלג בן חמשים לעצה. ע"כ. וע"ע
 בס' בן יוחאי (שער ז מענה צו), שהביא השגת הגאון יעב"ץ על התיקונים הנ"ל, שהוא דבר זר ותמוה, וכאילו
 לא ידע המשנה דבן נ' לעצה ובן ס' לזקנה. ות"ל ע"ז הרב בן יוחאי, דלפמ"ש התי"ט שם דגירסת הריטב"א בן
 ס' לחכמה, בודאי דאיפוך נמי גירסא דבבא קמאה וגרסי בן נ' לזקנה. ע"ש. ולפ"ז א"ש נמי לשון הזהב של
 רבינו האר"י שכ' כי משתין שנין ואילך נקרא שיבה דסמך לו על התיקונים הנ"ל. ומ"מ הפוסקים ס"ל כמתני'
 דיהודה בן תימא. וכדאיתא נמי בגמ' ב"ב (עה) א"ר אחא בר יעקב אין תהום חוזר לאיתנו עד ע' שנה שנא'
 יחשוב תהום לשיבה, ואין שיבה פחותה משבעים. ע"כ. וממילא כיון שהגמ' חולקת על התיקוני - הזהר, הלכה
 כהגמרא. וכמ"ש מרן הב"י באו"ח (ס"ל כה). וכ"כ האחרונים שם. והנה ראיתי להרב בן יוחאי שם, שכ',
 שמדברי התוס' שבת (כה) ד"ה כרת, מבואר שגם להירושלמי היתה כך הגירסא במשנה בן חמשים לזקנה.
 ע"ש. ועיינתי שם וראיתי דמוכח להיפך, וז"ל התוס', ומיהו בירוש' (פ"ב דבכורים) קאמר דכרת אינו מגיע
 לחמשים, ומפיק לה מאל תכריתו את שבט הקהתי כו', אמרה תורה עשו להם תקנה שלא ימותו בעבודתן
 קודם חמשים, וכתיב אל תכריתו, משמע דכרת היינו שמת קודם חמשים. ומיתה האמורה בתורה דקאמר
 התם, (כ"ה לשון הירוש' שם: לששים מיתה האמורה בתורה.) היינו שמת עד ששים, דכתיב במדבר הזה יתמו
 ושם ימותו, ולא נגזרה גזירה אלא על בני כ' שימותו קודם ארבעים, וקרי לה מיתה. ע"כ. הא קמן שאם מת
 בין חמשים לששים חשיב מיתה בידי שמים, ואילו בן חמשים לזקנה, לא הוה חשיב ליה מיתה ביד"ש שבאה
 לעונש על דברים שבמיתה, ומוכח מזה דהירושלמי גריס בן ששים לזקנה וכגירסתנו. ודלא כהזהר. וכן ראיתי
 בשו"ת אבני נזר (חאה"ע סי' מה) שאחר שהאריך לבאר דברי הירוש' פ"ב דבכורים הנ"ל (שהובא בתוס' שבת
 כה). כ' דאף להגמ' דידן דפליג על הירוש' בחמשים עד ששים וס"ל דהוי מיתה כרת, מ"מ אחר ששים הויא
 מיתה כל אדם, כמ"ש התוס' שם שאין למיתה ביד"ש זמן קבוע וכו'. ולכן מ"ש רמ"א (אה"ע סי' ט) דבזקן אין
 לחוש לקטלנית, היינו כששלמו לו ששים, וכדקי"ל באבות בן ששים לזקנה, דהיינו ששים שלמים, כמו בן י"ג
 למצות. ודור המדבר דכתיב בהו ושם ימותו לא היו ששים שלמים וכו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת פרשת מרדכי

(חאה"ע ר"ס טז). ובשורת בית אב ח"ז (סי' לד). ע"ש. (ודע דמ"ש בירוש' לשמונים מיתה של זקנה שנא' ואם בגבורות פ' שנה, אינו ענין להכא. וק"ל.) והנה לשון הרמב"ם (פ"ו מת"ת ה"ט), מי שהוא זקן מופלג בזקנה אע"פ שאינו חכם עומדים לפניו. ע"כ. וכ"ה במאירי (קידושין לב:). ונראה ג"כ שכוונתם לבן שבעים, וכמ"ש במלכים א' (א יח) על דוד, והמלך זקן מאד, וכל חייו שבעים שנה. ואע"פ ש"ל שקפצה עליו זקנה, וכמ"ש כה"ג בתענית (ה:). על שמואל, לא מסתבר לומר כן בהאי קרא, דדרשיל מניה בסנהדרין (כב) באותה שעה קינחה בת שבע ב"ג מפות. ע"ש. (והגם שרד"ק פי' שקפצה עליו זקנה. איהו ז"ל לא אזיל התם לפי דרשת רבותינו. ע"ש.) וה"נ הכא זקן מופלג היינו בן שבעים, שעברו עליו עשר שנים לאחר שנות הזקנה. ואינו כההיא דגטין (כח) כיון דאפליג אפליג. ופשוט. וכ"ה ג"ב בב"ב (קכ) והוא דמופלג בזקנה. ומוכח בט"ז (ס' רמד סק"י) דמופלג היינו בן ע'. וכן מבואר להדיא בטור /ביו"ד/ (ר"ס רמד) שכ' ז"ל, שמ"ע לקום מפני כל חכם וכו', וכן מפני שיבה שהוא מופלג בזקנה דהיינו בן ע'. ע"כ. ובודאי שכן יש לפרש בד' הרמב"ם והמאירי הנ"ל, שילמד סתום מן המפורש. וכן מתבאר ממה שסיים עוד הרמב"ם שם, ואפ"ל החכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה, ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו. ע"כ. והועתק לדינא בש"ע /ביו"ד/ (סי' רמד ס"ז). וברור דלהש"ע שכ' (בס"א) דשיבה הוי בן ע', גם כאן החכם עומד בפני בן ע', אלמא דבן ע' חשיב מופלג בזקנה. וק"ל.

(ד) ובהיותי בזה ראיתי להטור שהעיר בדברי הרמב"ם הנ"ל שכ' שאינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו, דהא מחד קרא ילפינן זקן וחכם, וכמו שצריך לקום מפני חכם מלא קומתו כך צריך לקום מפני הזקן מלא קומתו. וכ' שאפשר דדוקא ילד חכם שצריכין לנהוג בו ג"כ כבוד, אין לו להתבזות לקום מפני זקן, אלא יעשה לו הידור. אבל כל אדם צריך לקום מפני הזקן מלא קומתו אף לרמב"ם. ע"כ. וכן הובא בכ"מ שם. וכן מוכח בש"ע (ס"ז) וכ"ה בש"ד שם. ובאמת שמגוף הכתוב יש להכריע כן, דכתיב מפני שיבה תקום, נמצא שעיקר קימה נאמרה בזקן. אלא שנראה כוונת הטור להוכיח מד' הרמב"ם שכ' (ברפ"ו מת"ת) כל ת"ח מצוה להדרו ואע"פ שאינו רבו. ומאימתי חייבין לעמוד מפניו, משיקרב לד' אמות. עד שיעבור מכנגד פניו. ע"כ. מכיון שהרמב"ם עצמו מודה שצריך לעמוד מפני חכם, ה"ה לזקן בשנים שעיקר קימה נאמרה בו. ואני תמה ע"מ שראיתי להמאירי (קידושין לב:). שכ', זקן מופלג שאינו חכם אין חייבין לעמוד מפניו מלא קומה, אלא שמ"מ מצוה להדרו שנא' מפני שיבה תקום והדרת. ואפ"ל יניק וחכים מצוה עליו להדר הזקן המופלג, ואפ"ל היה זקן אשמאי, ר"ל בור וע"ה. ע"כ. והלא מקרא מלא דיבר הכתוב מפני שיבה תקום. (וכן בביאורי הגר"א יו"ד שם העיר מל' הכתוב לראיה למ"ש הטוש"ע.) ומד' המאירי שם קודם לכן מוכח דצריך לעמוד מלא קומה לפני ת"ח. ואיך יגרע ממנו הזקן בשנים לענין זה. ובאמת שדברי הרמב"ם מוכיחים כמו שמסיק הטור בכוונתו שהתחיל בל' רבים עומדים לפניו. וסיים בלשון יחיד ואינו חייב לעמוד מלא קומתו וכו'. אלמא דאדסמיך ליה קאי דהיינו בת"ח בחור. ואיך שיהיה דברי רבינו המאירי צל"ע. שוב ראיתי בערוך השלחן (סי' רמד סק"י) שכ', שאע"פ שנתבאר שצריכים לקום קימה גמורה מפני זקן או ת"ח, כמדומה שאין המנהג כן, שלפני ת"ח קמים מלא קומה ולפני זקן מופלג אין קמים רק עושים לו הידור. והאריך הרחיב להביא סמוכין לקיים המנהג. עש"ב. וכן מצאתי בשו"ת כנסת יחזקאל (סי' ז' די"ד ע"ב) ד"ה ואל, שכ', דהא דאמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה דאפ"ל זקן אשמאי, היינו דוקא לעשות לו הידור, משא"כ לענין קימה הלכה כר"י הגלילי. וכן אביי ורבא דעבדי עובדא בזקן אשמאי, היינו רק הידור בעלמא ולא עמידה וקימה. ע"ש. ואילו היו רואים דברי המאירי היו ששים לקראתו, שהוא תנאי דמסייע להו. ומ"מ נלע"ד שאין זה מחוור לדינא, שהואיל ונקטינן כאיסי בן יהודה דקרא דמפני שיבה תקום כל שיבה במשמע, מאן פלג לן בין קימה להידור. וכן מתבאר מד' הר"ן פ"ק דקידושין. ע"ש. וע"כ דוקא ילד חכם אינו חייב לקום מלא קומה מפני זקן בשנים, אלא די לו בהידור בעלמא, משא"כ שאר אינשי דעלמא חייבין לעמוד מלא קומה מפני זקן אשמאי שאינו רשע. וזה ברור.

(ה) והנה ראה ראיתי לקצת אנשים שאינם עומדים מפני חכם אלא עושים קצת הידור, ואילו מפני זקנים בשנים עומדים מלא קומתם, וכנראה שחשבו שכן הוא משמעות הכתוב מפני שיבה תקום, מלא קומה, והדרת פני זקן, הידור לת"ח זה קנה חכמה. שא"צ קימה ממש רק הידור. וליתא, שכבר הבאנו לשון הרמב"ם (פ"ו מת"ת) שכ' שחייבין לעמוד מפני ת"ח. וכן פסקו הטוש"ע /ביו"ד/ (ר"ס רמד), שמ"ע לקום מפני כל חכם, וכן מצוה לקום מפני שיבה. ואדרבה הטור כ' ללמוד שצריך לעמוד מלא קומה מפני זקן בשנים, מדין חכם שצריך לעמוד מפניו מלא קומתו. וכן מבואר בשאילתות (סי' קא) שכ', ומחייב בר ישראל למיקם מקמי רבנן וכו'. ע"ש. וכ"כ בארחות חיים יו"ד (עמוד לח). וכן מוכח בתוס' קידושין (לב:), שהקשו לר' יוסי הגלילי דס"ל דשיבה בעינן חכמה בהדה, שיבה דכתב רחמנא למה לי, כיון דכתיב והדרת פני זקן דהיינו אפ"ל יניק וחכים, כ"ש שיבה וחכים. דמי גרע אם הוא זקן בהדי חכם. ע"ש. ואם איתא נימא דהא קמ"ל קרא שצריך לעמוד מפניו מלא קומתו, ואילו מקודם שיגיע לשיבה היה די לו בהידור בלבד. א"ו דכיון דאמרינן בגמ' התם דדרשינן מפני שיבה תקום והדרת, תקום והדרת פני זקן, אלמא דקימה והידור אתרוייהו קאי, ה"נ לדידן דקי"ל כריה"ג דאפ"ל יניק וחכים, שפיר דרשינן לעמוד מלא קומה גם מפני חכם. וע' בתוס' ב"מ (סא) והא דאמרינן בקידושין (לב:). גבי חכם שמחל על כבודו כבודו מחול, דאפ"ה הידור בעי להו למעבד ליה. ופירש"י, הידור, לנוע מעט כאילו רוצה לעמוד מפניו. היינו הידור בלשון חכמים. שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. כדא"ל בחולין (קלז:). ע"ש. אולם מצאתי בשער המצות (פר' קדושים), ובס' נגיד ומצוה ריש ח"ב (דל"ג ע"א),

שכ', והנה כפי גדרם כן ראוי לכבדם, כי אריך אנפין נקרא שיבה ונאמר בו קימה, ובזקן נאמר בו הידור לבד, ובאשה נאמר ויראת מאלקיך יראה בלב, וא"צ לא קימה ולא הידור. ע"כ. ולכא' מלבד שנראה זה היפך כל הפוסקים הנ"ל, עוד יש להעיר ממ"ש בזה "ק פר' קדושים (דפ"ז ע"ב), מפני שיבה תקום, דבעי ב"נ למיקם בקיומא מקמי ס"ת וכו'. כגוונא דא בעי ב"נ למיקם בקיומיה לקמיה דת"ח בגין דאיהו קאים בקיומא קדישא עילאה וכו'. ע"ש. ומוכח שצריך לעמוד מלא קומה מפני ת"ח כדן ס"ת. ויש לדחות שהאר"י ז"ל מפרש דברי הזוה"ק ברבו מובהק. וכדאשכחן כה"ג בב"ק (מא:): אתה ה"א תירא לרבות ת"ח. וכ' התוס', וא"ת מפני שיבה תקום למה לי תיפוק לי' מהכא. וי"ל דהכא ברבו מובהק. כדתנן מורא רבך כמורא שמים. ע"ש. וע' בגמ' מכות (כב:): כמה טפשאי הנך אינשי דקמי מקמי ס"ת, ולא קיימי מקמי גברא רבה. ומוכח בהר"ן (קידושין לג:): דסמכינן אקרא דמפני שיבה תקום וכו'. ומיניה ילפינן קימה מפני ס"ת, שאם מפני לומדיה עומדים מפניה לא כ"ש. ע"ש. ומפני ס"ת צריך לקום מלא קומתו, וז"ל הרמב"ם (פ"י מס"ת ה"ט) כל הרואה ס"ת כשהוא מהלך חייב לעמוד מפניו, ויהיו הכל עומדים עד שיעמוד זה שהוא מהלך בו כשיגיענו למקומו, או עד שיתכסה מעיניהם, ואח"כ יהיו מותרים לישב. ע"כ. וכ"פ הטוש"ע (ס"י רפ"ב ס"ב). וא"כ אף מקמי גברא רבה צריך לעמוד מלא קומה. אלא דהתם ע"כ מדין רבו מובהק קא יליף, שהרי א"צ לעמוד מפני ת"ח אלא תוך ד' אמות. ואילו מפני ס"ת צריך לעמוד כמלא עיניו כדן רבו. וכן מתבאר בכ"מ שם. וע"ע בס' קרית ספר להמאירי (מאמר ד' חלק א). וכן מצאתי להדיא בפמ"ג א"ח (ס"י קמא מש"ז סק"ג). ע"ש. וע' בהר"ן ובחלי' מהרי"ט ופני יהושע קידושין (לג:). ודו"ק. ומ"מ נראה שהעיקר כד' הפוסקים שחייבים לעמוד מלא קומה מפני ת"ח, כמו שכן הוא לגבי זקן בשנים. +/מלואים/ שו"ר בארחות חיים יו"ד (עמוד לט) שכ' דמפני חכם קצת (שאינו מופלג לא בחכמה ולא בזקנה) פטרו לעמוד מפניו, מיהו נכון לעשות לו הידור. ע"ש. וע' בש"ך יו"ד (ס"י רמד ס"ק יא) שעכשיו נהגו שלא לקום אלא מפני ראש ישיבה ואב"ד. ע"ש. ולא יעשה כן במקומינו, וחלילה לנו לזלזל במ"ע של תורה. ובפרט בזה"ז שנתמעט מאד כבוד התורה בעוה"ר. וכל המכבד את התורה גופו מכובד עה"ב. וכ"כ בשו"ת שלמת חיים (חיו"ד ס"י נט - ס). וע"ש. + ואין לזוז מדברי הפוסקים להקל במ"ע של תורה.

(ו) ותבט עיני בשו"ת חקרי לב ח"ב מיו"ד (בשירי א"ח ס"י ז' ד"ה ע"א), שהביא מ"ש הפוסקים (בס"י רמד) דזקן היינו בן ע' שנה, והקשה מזה עמ"ש האר"י ז"ל בליקוטי תורה דחיוב קימה לזקן היינו מבן ס' שנה. וכ' שנ"ל ראייה לדבריו ממ"ש בב"ר (פ' חיי שרה) ואברהם זקן. ר' יצחק פתח וגם עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבני, לא היא זקנה לא היא שיבה (בתמיה). אלא שאם נתת לי זקנה תן לי שיבה עמה. ופ"י רש"י, שיבה, הדרת פנים. והק' היפ"ת שם דהתנן בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה. ונדחק לומר דר"י פליג אמתני' דאבות. ואין צורך בזה, ש"ל דדוקא בלשון חכמים יש הפרש בין זקנה לשיבה, אבל בלשון הכתוב הכל אחד. ומש"ה יפה כ' האר"י ז"ל דהא דכתיב מפני שיבה תקום היינו בן ס'. וכו'. ע"ש. ולפע"ד אין זו ראייה כלל. דכוונת המדרש להקשות דכיון דכתיב שיבה (בקרא דוגם עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבני) ל"ל לומר זקנה, הא בכלל מאתים מנה. שבכלל שבעים יש ששים. (ואע"ג דבקרא אמרינן לא זו אף זו אפ"ל בשתי תיבות, וכמ"ש השד"ח (מע"ל אות ב). מ"מ כשהתיבה הראשונה נכללת בכלל השניה, כהכא שבכלל שבעים יש ששים, לא שייך לזא"ז. וכמ"ש התוס' יומא (כג רע"א). ובב"מ (עט סע"ב). ע"ש.) וכן ראיתי בחי' רד"ל בב"ר שם שפ"ל כן כוונת המדרש. עוד כתב החק"ל שם, שכן מוכח עוד ממ"ש התוס' קידושין (לב:): ד"ה מאי זו"ל, ומיהו קשה דא"כ מאי קאמר אי ס"ד כדקאמר ת"ק ליכתוב רחמנא מפני שיבה וזקן תקום, אדרבה לא ליכתוב אלא זקן, דהא אמר זקן בלא שיבה זקן ממש משמע (ולא יניק וחכים). ואם איתא מאי קשיא להו, הא אי הוה כתיב זקן לבד היה חייב לקום מפני זקן בן ששים שנה, משא"כ השתא דכתיב שיבה דבעינן שבעים. א"ר דזקנה ושיבה בלשון הכתוב אחד הם. ולפ"ז צדקו דברי האר"י הק' ז"ל. ושוב תמה החק"ל ממ"ש בב"ב (עה), אמר רב אחא ב"י אין תהום חוזר לאיתנו אלא עד ע' שנה שנא' ישוב תהום לשיבה. ואין שיבה פחותה משבעים. הרי שאף בלשון הכתוב אין שיבה פחותה מע' שנה. ושוב ראה מ"ש בתיקונים (דמ"ח) שאמרו בן נ' לזקנה. וא"כ צ"ל דמס' שנה ומעלה הוי שיבה, לד' הזה"ק, וכדברי האר"י ז"ל. ע"כ. והנה למאי דמסיק להוכיח מב"ב (עה) שאף בלשון הכתוב שיבה בן ע', יש לדחות ראית החק"ל מתוס' קידושין (לב:). ע"פ דרכו שבכתוב אין הפרש בין זקנה לשיבה, אולם הדבר להיפך מדרכו ז"ל, ותרוייהו הוו בן שבעים. ומש"ה שפיר מקשים התוס' הנ"ל. ומ"מ הרשב"ץ (ספ"ה דאבות) שחילק ביניהם בדין קימה, י"ל דאה"נ יתרץ קו' התוס' קידושין, כמ"ש החק"ל. איך שיהיה גם החק"ל מסיק כדברינו הנ"ל דהאר"י ז"ל ס"ל כתיקוני הזוהר. [וק"ק שלא העיר יותר ממ"ש בתיקונים שם לית שיבה פחותה מששים]. ומכיון דהש"ס פליג ע"ז, וכדאיתא בב"ב (עה), הלכה כתלמוד דידן. וא"צ לקום מפני זקן פחות מע' שנה. וכן מצאתי להגאון האדר"ת בהסכמה לס' חשבון פרטי המצות (ירושלים תרס"ד, בהערות שבראש הספר אות ה), שכ', שנ"ל פשוט שממ"ש הגר"א שהתיקוני זהר חולק על המשנה דאבות, משמע שדעתו שההלכה כהמשנה. והן אמת שחובה עלינו לקבל ד' הזוה"ק והאר"י, מ"מ צ"ע אם יש להחמיר בזה גם כשיתבטל ממצוה אחרת. ודלא כהרמ"ח שכ' בשם ספר א' שהפוסקים לא ידעו דרך הנסתר, ושרא ליה מריה לאותו מחבר שדיבר עתק על כל הפוסקים. ובאמת שהלכה רווחת בישראל שבמקום שהקבלה חולקת על הגמ' הלכה כהגמ'. עכת"ד. אמנם המחבר שם השיג ע"ד האדר"ת, שנ"ל להיפך, שהגר"א בא לפסוק כהזוהר, משום דמתני' דאבות אינה סת"מ, אלא דברי בן תימא ואין הלכה כמותו. וגם מר' יוחנן (דב"ב עה) אין ראייה דרשב"י פליג גם עליו. עכת"ד. וליתא. דבכה"ג נקטינן כהאמוראים, שלא נעלם מהם דברי התנאים, שבודאי שידע רב אחא ב"י

<p>(ומש"ש רבי יוחנן נמשך בטעות אחר הגאון האדר"ת שכ"כ.) דברי רשב"י ופליג עליה, ופוסק כמתני' דאבות. וגדולה מזו כ' התוס' (גיטין ו:). וכבר האריך בשו"ת התעוררות תשובה ח"ב (ס' כט) להוכיח, שהדבר פשוט מאד שבכל כיו"ב הלכה כדברי הנגלה, ושלא כדברי המתקשים מאוד לומר שדבר שנמצא בספר הזהר דוחה כל שיטות הפוסקים. ע"ש. ויש להמליץ ע"ז מ"ש החת"ס (חאו"ח ס"ס נא), שכל המערב דברי קבלה עם ההלכות הפסוקות, חייב משום זורע כלאים. פן תקדש המלאה וכו'. ע"ש. וכיו"ב כ' בדרשות הר"ן (דרוש ה) שהאמת הוא כמו שאנו יכולים להשיג בשכל אנושי ואף שהשי"ת יודע שאינו כן, מ"מ לא בשמים היא. והוא בשו"ת מהרי"ץ דושינסקי (ס"ס ב). ע"ש. וע"ע במש"כ בשו"ת יבע אומר ח"ב (חאו"ח ס' כה אות יד). ע"ש.</p>
<p>(ז) והלום ראיתי בס' יפה ללב ח"ג יו"ד (ס' רמד סק"ב) שכ', דלפמ"ש הפרישה דתקום והדרת קאי גם על זקן שלפניו וגם על שיבה שלאחריו, צ"ל שמפני זקן היינו בן ס' שנה, כדתנן (ספ"ה דאבות) בן ס' לזקנה. וק"ק על הברכ"י (סק"ד) שכ', דהאר"י ז"ל כ' שמצוה לקום מפני בן ס'. וביאור הטעם ע"ד האמת. ע"ש. ואמאי לא כ' שגם ע"ד הפשט מצוה לקום כדפרישית. עכת"ד. ודבריו תמוהים, חדא שלא היה צריך להזכיר זאת בשם הפרישה, שתלמוד ערוך הוא בידינו בקידושין שם, ועוד דהא מפרשינן זקן זה שקנה חכמה. וא"כ לא קאי על זקנה בשנים. ומה ענין זה לההיא דבן ס' לזקנה. וא"כ פשוט מאד דע"פ הפשט א"צ לקום בפחות משבעים שנה. וכמ"ש להדיא כל הפוסקים ומרן בש"ע. ויותר היה לו להעיר ע"פ הפשט לפ"מ שתרגם אונקלוס מפני שיבה ת"ח, והדרת פני זקן היינו זקן ממש, ובן ס' לזקנה. וכמש"כ לעיל בשם המנחת חינוך. וכ"כ גם התורה תמימה (פר' קדושים). ובמנ"ח פסק כן למעשה וכד' האר"י ז"ל. אולם כבר כתבנו בשם הר"ן, דקי"ל כהגמ' דידן דפליגא על התרגום אונקלוס. ומכ"ש לפמ"ש הרמב"ן דאף אונקלוס יודה לזה. גם הלום ראיתי אחרי רואי להיפה ללב חלק ה' יו"ד (ס' רמד סק"ג) שכ', דבזקן בן ע' חייב לקום מלא קומה, אבל כשהוא בן ס', שהוא זקן, וכמ"ש בספ"ה דאבות, או בן נ' להתיקוני הזוהר (תיקון כא), א"צ לקום ממש אלא יעשה לו הידור, כדכתיב והדרת פני זקן. ע"כ. והנה לא שמענו מעולם מי שיחמיר להדר פני זקן בן נ'. ועוד דהואיל ופלי' רז"ל והדרת פני זקן, היינו שקנה חכמה, וכבר כתבנו לעיל שצריכים לקום מפני ת"ח מלא קומה, משום דדרשינן תקום והדרת פני זקן, ממילא מאן פלג ליה בין זקן בן שבעים לזקן בן ששים או חמשים, לענין קימה או הידור. וע"ע בס' בניהו על התיקונים (דק"א ע"ב) שכ' ליישב ד' התיקונים דלא פליג אמתני' דאבות. ע"ש. איך שיהיה אנו בדידן נקטינן כהש"ס דידן שא"צ לקום אלא מפני זקן בן שבעים שנה. וכן נראה דעת מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"א (חיו"ד ס' כח) שכ', נלע"ד בפשיטות דחייבין לקום מפני זקנה אם היא בת שבעים שנה. וכן מפני חכמה אפלי' היא ילדה אע"פ שפטורה מת"ת וכו'. ע"ש. [וע' במנחת חינוך (ס' רנו אות ג), דלדידן דפסקינן כאב"י דאפלי' זקן אשמאי בודאי שחייב לעמוד מפני אשה זקנה וכו', וכל הדינים שצריך חכם בודאי דלא שייכי באשה אף שהיא חכמה שלמדה תורה כיון שאינה מצווה וכו'. ע"ש. נמצא שמחלק בזה בין זקנה לחכמה. וע' למהר"י עטייא בס' זרע יצחק (דפ"ח ע"ד), מ"ש בזה. ע"ש. והנה בהלק"ט ח"א (ס' קנד), העיר מד' ס' חסידים (ס' תקעת), שכ' להדיא מפני שיבה תקום וכו' ואפלי' זקנה. ואף נשים תקומנה וכו'. ע"ש. אכן העולם נוהגים כד' האר"י ז"ל בשער המצות (ר"פ קדושים) שכ', ובאשה נאמר ויראת מאלקיך, היינו יראה בלב, וא"צ לא קימה ולא הידור. ע"ש. ונכון להחמיר כד' הס' חסידים הנ"ל. ובענין אשת חבר כתבנו במק"א בס"ד]. וכ"פ בחיי אדם (כלל סט) ובקיצור ש"ע (ס' קמד ס"ב) דשיבה היינו בן שבעים שנה. ע"ש.</p>
<p>(ח) המורס מכל האמור דקימה מפני זקן בשנים היינו מגיל שבעים שנה ומעלה. והמחמיר לקום מפני זקן בן ס' שנה, כד' האר"י ז"ל, תע"ב, ואפלי' בבהכ"נ ובשעת קס"ת = קריאת ספר תורה = וק"ש וכיו"ב. ע' בברכ"י (ס' רמד סק"א). ומיהו נראה שאף שיש להחמיר מפני זקן שהוא ספק בן שבעים שנה או לא, דספקא דאורייתא לחומרא, מ"מ בספק בן ששים א"צ להחמיר. וע' בתוספת חיים על הח"א (כלל סט אות ד) שכ"כ בפשיטות דספק בן שבעים הו"ל ספקא דאו' ולחומרא. ומ"ש בשו"ת שלמת חיים (חיו"ד ס' סב), להעיר ע"ז, ממ"ש בב"מ (ו:): עשירי ודאי אמר רחמנא ולא עשירי ספק. וה"נ נימא שיבה ודאי אמר רחמנא ולא שיבה ספק. ע"ש. י"ל דמ"מ החמירו חכמים לעמוד מפני ספק שיבה. וכדאשכחן בכל האיסורים שאסרו את ספיקן לד' הרמב"ם דסד"א = דספיקא דאורייתא = לחומרא מדרבנן. והסביר החות דעת (ס' קי, בית הספק בתחלתו), דחזיר וחלב ודאי אסר רחמנא ולא ספק. וחכמים אסרו הספקות. ע"ש. וה"נ הכא החמירו לעמוד מפני ספק שיבה. אלא שי"ל שכל שלא מצינו כן מפורש בש"ס ופוסקים, מוקמינן ליה אדאו'. וכדאמר' בקידושין (עג) ממזר ודאי דלא יבא הא ספק ממזר יבא ולמה אמרו שתוקי פסול מעלה עשו ביוחסין. ע"ש. ויש לחלק. ועמ"ש הגרי"ח זוננפלד שם להשיב ע"ז. וע"ע להגאון הראגצ'ובי בתשובתו אל המחבר בסוף הספר (עמוד נח). ע"ש. והשי"ת יעב"א.</p>

Writings of Rav Hirsch

Text #38

For מפני שיבה תקום etc. is again the complete positive opposite to אל תפנו אל האובות שיבה (from שיב, related to שגב, to attain a lofty aim) designates ripe old age. Job XII, 24: יחשב תהום לשיבה, where the foaming floods following the wake of the Leviathan are compared to שיבה proves that שיבה also designates the hoary head which shows old age. In the same way עטרת תפארת שיבה (Prov. XV, 31), may be understood, and so in several other places. Kidushin 33a teaches the Halacha that by the term שיבה, an old man is to be understood, and by זקן not old in years but in intellectual accomplishments, "old", mature in wisdom: זה שקנה חכמה – זקן (see on Gen. XXIV, 1), a quality that was also a decisive factor in choosing the "elders", the זקני העם, the שבעים זקנים. Here, where it is mentioned next to שיבה, by זקן only חכם is to be understood, even יניק וחכים, even a young man if he is mature in wisdom. Our text demands קימה and הידור, rising to one's feet, and generally showing honour, for both. For שיבה an honourable old age (תוספות ibid. 32b), which, according to Prov. XV, 31 is attained by a life spent in faithfulness to duty תמצא צדקה במצא, as well as for זקנה for maturity of wisdom which has been obtained by the study of the Torah. Thus experience, i.e. natural common-sense, human knowledge, gained and matured by the repeated events of life and nature, and wisdom, i.e. a true estimation of life and nature regarding them as coming from God, as designed for a purpose by God, and having meaning for our mission in life are both to be honoured. To them, - experience and wisdom – to the clear circumspect human understanding which matures by experience, and the spirit of God which speaks out of the Torah, are we to pay due tribute, and when we meet their representatives, in "old men" and "wise men" we are to show our homage by rising and giving honour to them.

Rabbi Samson Raphael Hirsch, *The Pentateuch*, Vol3 Leviticus part 2, trans. Isaac Levy 2nd ed (Gateshead, UK: Judaica Press, 1999), 561-562.

Text #39

Young man, you are full of vitality, of an urge to action with a view to building up your future. But you know that mere activity without regard to the value of your actions is no great thing, know that if you have strength you are short of wisdom, know that if you wish to advance on a worthy course you must cast your looks back to the past whose child you are with all that you call yours. Alas for the generation in which the young mistake the true requirements of their years and impatiently turn their unripe impulse, which is but a blossom, into the fruit of action; when, instead of seeing in the fire which is in their blood only an incentive to qualify themselves for the good life, and of allowing the ideal which elevates their breast to ripen in the school of the past and of wisdom, they press on while still immature to untimely activity; when, instead of placing their vitality and their strong arm at the service of age and wisdom, they want to regulate their life on the basis of their own brief experience and by the light just dawning of their still developing mind. Alas for the youth who in pert arrogance derides old age, the companion of the past, which is the mother of everything of which he boasts, and wisdom, which should be the father of his actions. Happy are you, young man, if you rejoice in the vitality and the strength which God grants you while at the same time realizing that they are still unripe blossoms which you must allow to ripen, that you are still only a shoot more rich in hope than in fruit a shoot which if it is to be blessed one day with fruit must have the past for its soil and wisdom for its sunshine. Happy are you if you honour this commandment, which, according to the dictum of the Oral Law, teaches you to pay humble respect to the past, to wisdom, and above all to the fruit of both, to virtue, where you find yourself confronted with them in the person of the old man, the wise man, and the man rich in the performance of good deeds. In the first two you honour the sources to which you must return in order to learn what action is required of you; in the latter, the pattern of such an action, as the example to be followed by you.

Rise before an old man, even if he is not learned, so long as he is of blameless life. Rise before every

man distinguished for wisdom, even if he is young in years and even if you have yourself learnt nothing from him. But even an old man and a wise man should rise before one who gives a shining example of deeds and uprightness and love. Stand up as soon as they have come within four cubits of you, and do not turn away so as not to see them, in order to escape the duty. Workmen while at work are not excused from this duty, and they may not stand up if they are working for others. A young *talmid chacham* should rise a little before an old man, even though he excels him in wisdom, but he should stand up to his full height if the older man is equal to him in wisdom. Wise men and old men do not need to stand up before one another, but they should respectfully rise a little. When you see a wise man passing by, you should stand up as soon as he comes within four cubits of you, and should sit down again as soon as he has passed; if, however, he is your own chief teacher or if he is a shining light of his time on account of his wisdom, remain standing as long as you can see him. Even while studying the Torah you must stand up before him. Wherever knowledge and wisdom are concerned give preference to the wise man, but otherwise to age; but if one is specially distinguished in his own line, that is to say, either in age or wisdom, then give him preference. Offer support to old age where you meet it. Show respect, honour and civility to the old men and wise men of every nation. The act of standing up seems everywhere to indicate a readiness to carry out the wishes of the other.

Rabbi Samson Raphael Hirsch, *Horeb: A Philosophy of Jewish Laws and Observances*, trans. Dayan Dr. I. Grunfeld (New York/London/Jerusalem: The Soncino Press, 1962 (7th ed 2002)), 367-368.

Some Articles on This Topic

Dulin, Rachel Z. "The Elderly in Biblical Society." *The Journal of Aging and Judaism* 1, no. 1 (Fall/Winter 1986): 49-56.

A. Stanley Dreyfus, "Halakhah Issues Relating to the Ethics of Aging" in *Aging and the Aged in Jewish Law: Essays and Responsa*. Walter Jacob & Moshe Zemer, Editors. Pittsburgh & Tel Aviv: Freehof Institute of Progressive Halakhah, 1998. Pages 83-100.

Folkman, Jerome. "The Ages of Man in Jewish Literature, I." *The Journal of Aging and Judaism* 4, no. 1 (Fall 1989): 27-37.

Jacob, Walter, "Beyond Methuselah: Who Is Old?" in *Aging and the Aged in Jewish Law: Essays and Responsa*. Walter Jacob & Moshe Zemer, Editors. Pittsburgh & Tel Aviv: Freehof Institute of Progressive Halakhah, 1998. Pages 1-19.

Rosen, Michael. "Standing for the Elder or the Elderly?" in *Aging and the Aged in Jewish Law: Essays and Responsa*. Walter Jacob & Moshe Zemer, Editors. Pittsburgh & Tel Aviv: Freehof Institute of Progressive Halakhah, 1998. Pages 101-109.

Signer, Michael A. "Honour the Hoary Head: The Aged in the Medieval European Jewish Community," in *Aging and the Aged in Medieval Europe: Selected Papers from the Annual Conference of the Centre for Medieval Studies, University of Toronto, held 25-26 February and 11-12 November 1983*

Ed. Michael M. Sheehan (Toronto, Ont.: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1990): 39-48. Papers in Mediaeval Studies 11

הרב שאר-ישוב כהן, "הזקנה ביהדות", אסיא ט, כרך ד (תמוז תשמ"ג): יג-כד.